

KUREGEM

DEEL 5 KUNST

Tekst

Dirk De Caluwé

Vertaling naar het Frans

Jean-Marie De Smet

Foto's

Denise Beerten

Kaart

Beeldenstorm

Vormgeving

Maks, www.grafischbureau.maksvzw.org

Druk

Gillis Printing Company

Dank aan

Manu Aerden, Touria Aziz, Khadija Belkaid, Bea Blancke, Mohamed Boho, Solo Cink, Béatrice Cosemans, Ismaïl Dogan, Manuel Escobar Lehmann, José Garcia, Nik Honinckx, Benjamin Husson, Samuel Idmtal, Mohamed Kaddar, Elisabeth Kubiak, Charel Merckx, Marc Meulemans, Stefan Moens, Joëlle Petit, Noémie Tant, Soumiya Radi, Marie-Thérèse Szewczyk, Jan Laute, Andrea Urbina Padin, Katrien Ruysen, Moustapha Zoufri voor het nalezen van de teksten, informatie en suggesties;

Leo Van linden voor de stijl- en taalcorrecties in de Nederlandstalige uitgave;

Jean-Marie De Smet voor de vertaling naar het Frans;

Denise Beerten voor de foto's;

Calogero Alu, Pol Arnauts, Maya Dalinsky, Véronique De Leener, Christel De Meersman, Mark D'Hondt, Fadia Farhat, Dirk Gillis, Pierre Hajjar, Nik Honinckx, Valérie Leclercq, Mohamed Madad, Cornelia Neuner, Hélène Picard, Amélie Rigaux, Tine Ringelé, Fatima Rochdi, Elke Roex, Claire Scohier, Marco Serfaty, Johan Serck, Patrick Stélandre, Joris Tiebout, Paul Van Beek, Bart Vandeput, Laure Van Ranst, Jean-Pierre Van Roy, Mat Voorter, David Zambrano om de realisatie mee mogelijk te maken.

Contact

Dirk De Caluwé – 0484 916 252 – dirkdca@gmail.com

ISBN 978 90 817848 5 6

Wettelijk depot D/2018/12.692/1

NUR 646 / 758

Verkoopprijs 8,95 €

Uit deze uitgave kan worden overgenomen mits de bron wordt vermeld en een exemplaar van de publicatie wordt bezorgd (zie contact).

Reeds eerder verschenen:

Kuregem. Deel 1. Historische context (januari 2012)

Kuregem. Deel 2. Goed nieuws (januari 2013)

Kuregem. Deel 3. Verzet en deportatie (september 2014)

Kuregem. Deel 4. Zwart-Afrikanen (juni 2016)

Deze werken zijn verkrijgbaar in gedrukte vorm of zijn te downloaden op beeldenstorm.be (Promotie en producties), maksvzw.org (Wie zijn we > Kuregem) en tochtenvanhoop.eu (Publicaties > Kuregem).

KUREGEM

DEEL 5 KUNST

IS EEN UITGAVE VAN

Alter Brussels

Beeldenstorm

De Wereld in Zicht

Intal-ICS Heist-op-den-Berg

Oxfam-Wereldwinkel Hulshout

MAKS – Media Actie Kuregem-Stad

Tochten van Hoop Brussel

MET DE STEUN VAN

Abattoir

ADIF – Infor-Femmes

Cantillon

Chez Georges

Cosmos

Euclides

Facar

Gillis

Gemeente Anderlecht – Schepen Vlaamse Gemeenschapsmateries

Idée 53

Inter-Environnement Bruxelles

La Boutique culturelle

Socar Shipping Agency

Tictac Art Centre

Traiteur Serfaty

Vlaamse Gemeenschapscommissie

Uitgave november 2018

18

“Geef nooit op” is de boodschap die jongeren van Resolution willen uitdragen met hun fresco in het Liverpoolpark. Daarboven kalligrafisch werk van Solo Cink met dezelfde boodschap in verschillende talen.

19

Mohamed Boho, coördinator van de vzw Resolution in de Scheikundigestraat, geflankeerd door de karikaturen van de graffitikunstenaars Demaone en HMI. Beide graffiteurs begeleiden de workshop graffiti met als einddoel de realisatie van het fresco “Ne jamais abandonner” in het Liverpoolpark.

Inhoud

Inleiding.....	5
Kunst in de metro	7
Een rijk architecturaal patrimonium	9
Neostijlen en eclectisme.....	9
Schoolgebouwen.....	11
Art nouveau en art deco	13
Sgraffiti en andere gevelsiersels	19
Van sgraffiti naar graffiti	21
Kuregemse organisaties nemen het voortouw.....	21
De Slang van de Zenne.....	25
Anderlechts Concerto	27
De huidige generatie graffitikunstenaars	28
Ton droit à la fenêtre.....	33
Kunst in en aan gebouwen.....	37
De poorten van onze wereld	37
Andere creaties in en aan gebouwen	41
Beeldhouwkunst aan gebouwen.....	43
Een glasgevel voor Medikuregem.....	47
Beeldhouwkunst op pleinen en straten	49
Verklaring van enkele begrippen.....	50
Kaart.....	51
Bronvermelding en bibliografie.....	52

W

In het gebouw in de Georges Moreastraat op de huidige nummers 162 en 164 werden geëmailleerde metalen platen gefabriceerd. De fabriek Delplanque bevond zich achter de woning.

15

Urbana Project, dat stadskunst promoot, liet op de hoek van de Poincarélaan en de Moretusstraat Pablo Gonzales, alias Sozyone, aan het werk.

Inleiding

Misschien is 'kunst' in deze publicatie niet overal op zijn plaats. Wat is kunst en wanneer noemen we iemand een kunstenaar? Ik laat het over aan specialisten. Alhoewel de meeste besproken creaties in de publicatie 'kunstig' zijn, richt ik mijn blik wellicht iets ruimer, op alles wat met verbeelding en creativiteit te maken heeft. Zoals de andere delen is ook dit deel over Kuregem geschreven vanuit een sociale bewogenheid.

In het vorige deel – Kuregem. Deel 4. Zwart-Afrikanen – heb ik mij bij een beschrijving van de superdiverse realiteit gericht tot de verbondenheid van de wijk met slechts één subcontinent. Zo zal ik in dit deel over kunst ook slechts één aspect belichten. De publicatie beperkt zich tot beeldende kunst op straat en in de openbare ruimte. Enkele keren betreden we de toegang tot een gebouw. Wat in dit deel niet aan bod komt, zijn de podiumkunsten: theater, dans, muziek... Ik verdiep mij ook niet in de vele aanwezige ateliers van kunstenaars, expositieruimten en de talrijke cultuur- en kunstorganisaties in Kuregem. De historische gebouwen en beeldhouwwerken waarover ik al schreef in deel 1 of deel 3, laat ik eveneens buiten het bestek van deze publicatie. Daarvoor verwijst ik graag naar de vroegere publicaties.

De 19e-eeuwse industriewijk die Kuregem was, heeft ontegensprekelijk haar stempel gedrukt op de wijk zoals die er vandaag uit ziet. Kuregem telt vandaag heel wat waardevolle gebouwen. Tegen het einde van de 19e eeuw was de wijk in volle uitbreiding. Als reactie op de eclectische stijl in die jaren ontstaat de art nouveau en later de art deco. Invloeden van deze kunstvormen zijn in de wijk overvloedig aanwezig. Net zoals in het verleden worden ook vandaag versieringen aangebracht op gebouwen en gevels. Vroeger onder andere in de vorm van sgraffiti, vanaf de jaren '80 onder andere als graffiti.

In de volle industriële expansie nam ook de bouw van scholen – om de kinderen van de snel groeiende arbeidersbevolking te onderwijzen – en de bouw van industriële gebouwen en ateliers sterk toe. Ateliers die vandaag een andere bestemming hebben gekregen. In niet weinig van deze vroegere industriële panden hebben kunstenaars hun intrek genomen.

Deel 5 is het laatste deel. Daarmee is over Kuregem niet alles geschreven. De nog aan te halen onderwerpen over deze boeiende wijk zijn schier eindeloos. Met de vijf publicaties over Kuregem, acht jaar geleden aangevat, heb ik de wijk telkens vanuit een andere invalshoek belicht. Ik heb met deze vijf delen de aanzet gegeven om de enorme rijkdom te tonen in deze – door sommigen verguisde maar veeleer onbekende en daardoor onbeminde – wijk. Dit zowel historisch (deel 1 en 3), sociaal (deel 2), etnisch (deel 4) als cultureel (deel 5).

Alle publicaties zijn meer dan alleen maar lectuur, ze willen ook uitnodigen om in de wijk op ontdekkingstocht te gaan. Zo wordt Kuregem – wat ik ook al in de inleiding van het eerste deel schreef – een *must go zone* waar het motto *I love Kureghem* geldt. Toen in 2012 het eerste deel verscheen, was het opzet lezers te laten kennismaken met de rijkdom van Kuregem. Of ik in mijn opzet ben geslaagd, laat ik over aan het oordeel van de lezer.

De letters en cijfers bij de foto's en in de rand van de publicatie verwijzen naar de kaart op bladzijde 51.

De verklaring van de **woorden in kleur** in de tekst vindt u op bladzijde 50.

1

Typische elementen van het Kuregem van weleer worden in "Promenade" door Joseph Willaert letterlijk op een rij gezet. De beelden glijden voor de ramen van de metrostellen.

Ook aan de haltes voor de trams en bussen in de "Overdekte straat" aan het Zuidstation is de verbeelding alom tegenwoordig. Op de foto werk van het collectief l'Undessens, op dat ogenblik bestaande uit Amandine Léonard, Fleur Lecoester en Alessia Luna Wyss.

Kunst in de metro

W^e starten ondergronds. Centraal in Kuregem ligt het metrostation Clemenceau. Joseph Willaert (1936-2014) – autodidact en aanvankelijk een **popartschilder** – werkt met zijn olieverfschilderij *Promenade* op doek en **gemaroufleerd** op panelen in het station volledig op de illusie. De compositie geeft aan de metrogebruiker de indruk zich niet onder de grond te bevinden maar in een maagdelijk landschap. Willaert schildert keurig en eenvoudig, eerder naïef. Met een zuiver kleurgebruik en een tikkeltje humor schildert hij enkele typische elementen. In dit kunstwerk uit 1993 legt de Oostendse schilder de vinger op de wonde van de stedelijke maatschappij, waarbij men zich amper nog bewust is van het landelijk verleden van Kuregem.

1

Bij de uitbouw van het metronetwerk in Brussel koos men ervoor om alle stations er verschillend te laten uitzien. Niettemin wou men een zekere eenheid in de decoratie bewaren. De ontwerpers van de Brusselse metro besloten al snel dat 'kunst' in de stations niet mocht ontbreken. Kunst hoort niet enkel thuis in musea en cultuurcentra. Het leek dan ook aangewezen om reizigers dagdagelijks te confronteren met eigentijdse kunst. Ondertussen is de metro in Brussel een levend museum geworden.

Enkele andere metrostations met hun kunstwerken liggen aan de rand van de wijk Kuregem. Het metrostation Zuidstation kan men bereiken via een toegang aan de Zuidertoren of langs het treinstation en station Delacroix is bereikbaar langs de Nijverheidskaai. Enkel de toegang tot het station Lemonnier bevindt zich net buiten Kuregem, aan de overkant van de kleine ring. De Brusselse overheid heeft plannen om Lemonnier nog enkel te behouden als tramstation en om een nieuw metrostation te bouwen op het einde van de Stalingradlaan. In het nieuwe metrostation Toots Thielemans, dat tegen 2025, samen met de nieuwe metrolijn Noord, klaar zou moeten zijn, zal wellicht ook een kunstwerk worden aangebracht.

In het Zuidstation werd in 2004 boven de roltrap die vanuit het treinstation naar de lokettenzaal van de metro leidt, een schilderij in acrylverf op doek en **gemaroufleerd** op panelen aangebracht. *Flying over* van Jacques Bage wekt de indruk dat men een bebost landschap, gehuld in een lichte nevel, overvliegt. De kunstenaar vond zijn inspiratie in de mythe van Icarus. Hoe zou deze figuur uit de Griekse mythologie het landschap gezien hebben terwijl hij, samen met zijn vader Daedalus, ten hemel steeg in zijn poging om het eiland Kreta te ontvluchten? Het brengt een zekere rust teweeg in het drukke metro- en treinstation. Jacques Bage is geboren in 1942 te Luik. Hij studeerde aan het *Institut Saint-Luc* in Bergen en legde zich daarna toe op de schilder- en graveerkunst aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Bergen en op keramiekkunst.

2

Het werk *Structures rythmées* van Jacques Moeschal uit 1988 laat de ruwe constructies van het metrostation Zuidstation tot hun recht komen. De gebruikte kleuren, oranje, rood en geel, benadrukken de structuur. De Brusselse kunstenaar integreert zijn kunst in de architectuur van de lokettenzaal en de perrons. Jacques Moeschal (1913-2004) volgde een opleiding voor architect en beeldhouwer en was gepassioneerd door de technische mogelijkheden uit zijn tijd. Zijn naam zal later in de publicatie nog opduiken met een kunstwerk van hem aan de voet van de Zuidertoren.

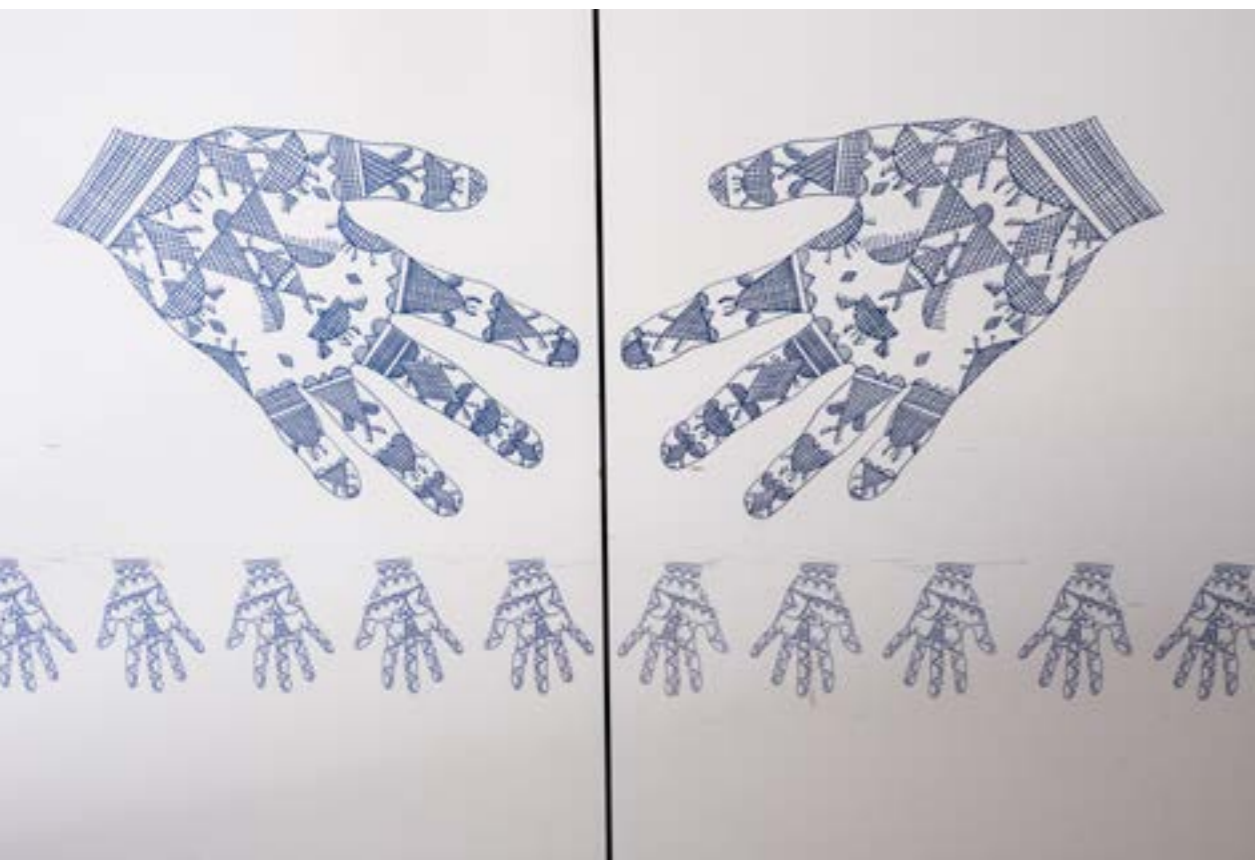
2

In het Zuidstation zijn nog andere kunstwerken terug te vinden. Hier vermeld ik nog graag de muurbeschildering van het Salazar Collectief waar je langs loopt als je in de lokettenhal uitgang 8 "Overdekte straat" neemt. *Entramie* verzamelde op haar website Brusselse tramverhalen. Dertien verhalen werden door beeldende kunstenaars omgevormd tot dertien kunstwerken, die eind december 2016 in de wijk Midi-Lemonnier te bezichtigen waren. "Een duizelingwekkende ontmoeting" van Salazar was er één van.

2

In het metrostation Delacroix maakt Thierry Bontridder gebruik van gespannen kabels in roestvrij staal. Het werk *Cohérences* is in 2006 aangebracht op de twee laterale muren van het station. Een van de muren toont in een opeenvolgende reeks een spiraal in verschillende richtingen door een dubbele rotatie rond haar eigen as. De andere muur toont de stijgende en ondergaande fases van de maan. Brusselaar Thierry Bontridder is geboren in 1956. Een opleiding beeldhouwen volgde hij aan de Academies van Bosvoorde en Brussel. Aan het Instituut voor Kunsten en Ambachten (*Institut Jeanne Toussaint – Institut de la Parure et de la Bijouterie*), gelegen aan de Slachthuislaan in Kuregem, volgde hij een opleiding tot juweelontwerper.

Het schilderwerk *Les mains de l'espoir* op multiplexpanelen en op beglaasde geëmailleerde staalplaat van Boubeker Hamsi treffen we aan in het station Lemonnier. Boubeker Hamsi is geboren in 1952. Hij studeerde aan het conservatorium van zijn geboortestad Bejaïa-Kabylië (Algiers). Een tijd lang gaf hij Franse les in Algiers. In 1980 vestigde hij zich in Brussel. Sinds 1994 verzamelde de kunstenaar afdrukken van handen uit 87 landen. Scholen, gevangenen, daklozen, asielzoekers, ouderen... alsook bekende persoonlijkheden uit de hele wereld waren betrokken bij zijn internationaal project 'de handen van de hoop'. Een open hand symboliseert voor de kunstenaar openheid, vrede en vriendschap, uit respect voor de verschillende culturen. Boubeker Hamsi was een oorlogskind van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog en denkt met veel heimwee terug aan zijn geboortestad. Een stad die hij pas echt heeft kunnen ontdekken na de oorlog. De tekeningen van de handen werden uitvergroot en vormen in 1999 drie grote gehelen in het station.

4

Brussel als culturele hoofdstad in 2000 was met "Les mains de l'espoir" van Boubeker Hamsi het einddoel. Onder de afdrukken van 'de handen van de hoop' ook enkele bekende persoonlijkheden uit de wereld onder wie Yasser Arafat en Adolfo Perez Esquivel.

Een rijk architecturaal patrimonium

Door de opheffing van de octrooibelasting in 1860 komt de industriële bloei van Kuregem in een stroomversnelling. Vanaf dan was het voor de fabrieken interessanter om te produceren buiten de binnenstad: er was meer ruimte voorhanden en men moest geen tol meer betalen op goederen die de stad binnenkwamen. Het is in die periode dat Kuregem een grote bevolkingstoename kent en er volop wordt gebouwd. Onder Leopold II worden in Brussel tal van wijken opgebouwd. In Kuregem zorgden nieuwe verkavelingen voor de fabriekseigenaars van 1872 tot 1880 – met als sluitstuk de aanleg van de De Fiennesstraat en de bouw van het gemeentehuis – en de aanleg in 1895-1896 van de Luchtvaartwijk en de Veeartsenwijk voor de bouw van meer dan duizend burgerijwoningen. In die periode viert het **eclectisme** en later als reactie hierop de art nouveau hoogtij. Men wou er iets moois van maken. Bovendien ging het de Brusselse burgerij voor de wind.

Neostijlen en eclectisme

Het neoclassicisme ontstaat in Frankrijk in de tweede helft van de 18e eeuw tijdens Lodewijk XVI. In deze stijl worden gebouwen opgetrokken tot in de 20e eeuw. Men grijpt terug naar de klassieke Griekse en Romeinse voorbeelden. Harmonie, rust, orde, overzichtelijkheid, symmetrie en soberheid met onder andere gladde, bepleisterde muren zijn er enkele kenmerken van.

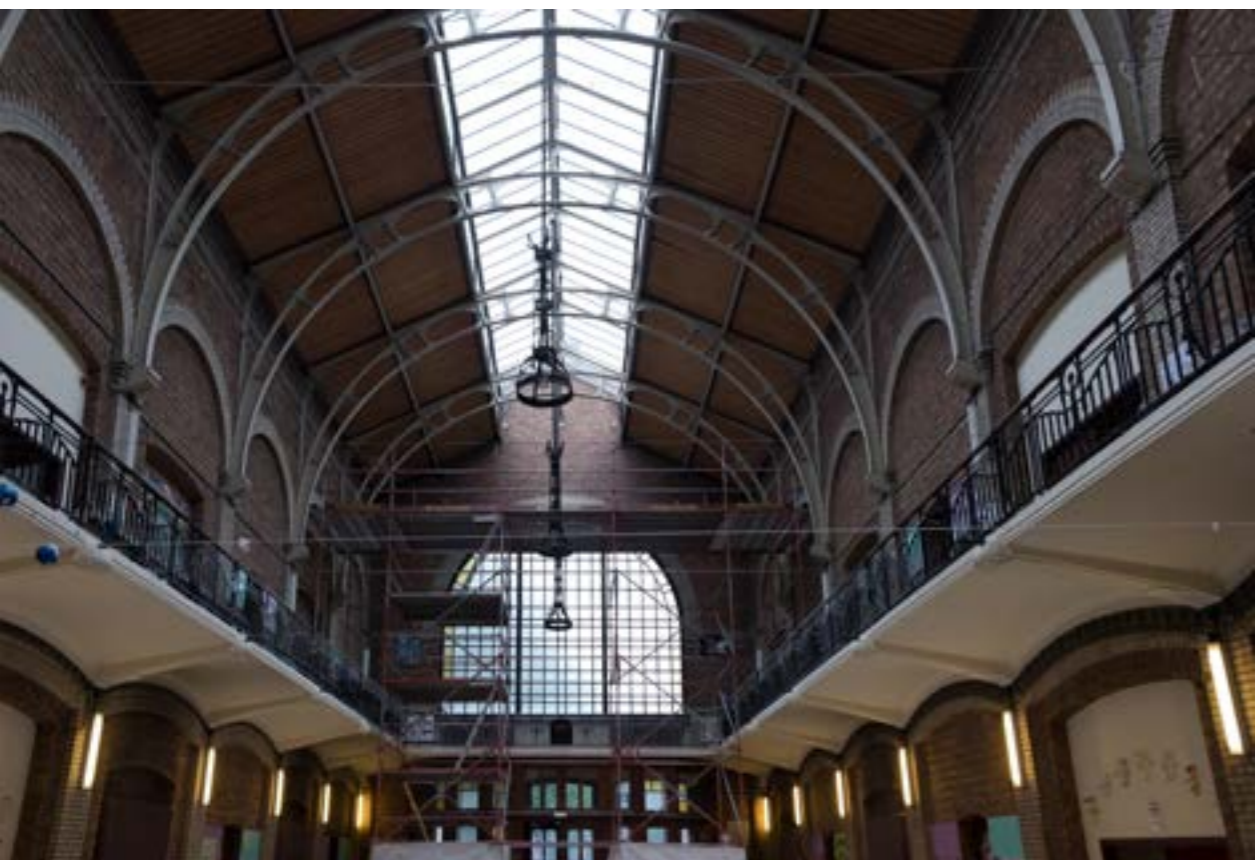
Sobere witbepleisterde neoclassicistische lijstgevels met zadeldaken waren vanaf het midden van de 19e eeuw typisch voor de bebouwing in Kuregem. Op de hoek van de Habermanstraat en de Broyèrestraat treffen we nog zulke woningen aan. De woningen zijn eigendom van de gemeente, die eind de jaren '90 met de renovatie startte. Omwille van een geschil met de aannemer lagen de werken ruim vijftien jaar stil. In 2016 werd de renovatie weer opgenomen door de Huurdersunie van Anderlecht-Kuregem (HUVAK) en sinds begin 2017 zijn de eerste woningen opnieuw bewoond. Samen met de Migerodegang zijn de woningen sinds 1998 beschermd.

De twee neoclassicistische stations die Kuregem vroeger rijk was, zijn afgebroken. Het Zuidstation aan het Grondwetplein moest in 1949 onder de slopershamer omwille van de aanleg van de Noord-Zuidspoorverbinding. Van de Brusselse stadsarchitect Auguste Payen staan er nog wel de twee paar neoclassicistische octrooipaviljoenen aan de Ninoofse- en Anderlechtsepoort. Ook het neoclassicistische station van Kuregem – ooit gebouwd op het buitengoed van 'Campagne Crickx' en dat tot in de jaren '80 stond op de plaats waar de Bergensesteenweg het kanaal kruiste – werd afgebroken.

Als reactie op het neoclassicisme ontstaat op het einde van de 18e eeuw – zeer succesrijk vanaf 1815 – de romantiek. In de bouwkunst uit zich dit in de neostijlen en het **eclectisme**. Kenmerkend zijn het irrationele, de verbeelding, de onrust en de dynamiek. Het individu en de eigen natie met haar eigen geschiedenis staan centraal. Men grijpt terug naar het nationale verleden, waarbij vooral de middeleeuwen en de gotiek herontdekt en bestudeerd worden. Het is een middel om een bepaalde ideologie of overtuiging uit te drukken.

In het midden rechts een woning in neogotiek getekend door Hector Gérard. Links daarvan een woning in Vlaamse neorenaissancestijl. Beide woningen in de Herzieningslaan dateren helemaal uit het einde van de 19e eeuw.

Binnenzicht in de gemeenteschool nummer 9, gelegen op de hoek van de Eloystraat en de Veeartsenstraat, met rond de overdekte speelplaats de klaslokalen.

De neogotiek – ontstaan in Engeland midden 18e eeuw – wordt de bouwstijl bij uitstek in katholieke middens. Het meest opmerkelijke neogotisch gebouw in Kuregem is de Onze-Lieve-Vrouw Onbevleete Ontvangeniskerk. Vandaag wordt de kerk in de Dr. De Meersmanstraat nog gebruikt voor een Franstalige en Engelstalige eredienst, vooral bijgewoond door rooms-katholieken met Afrikaanse roots.

Niet-katholieke opdrachtgevers opteerden vooral voor de neorenaissance – in Kuregem bijna uitsluitend de Vlaamse – waarbij men teruggrijpt naar de 16e eeuw. Het meest in het oog springende gebouw in Vlaamse neorenaissancestijl is het Anderlechtse gemeentehuis.

Schoolgebouwen

De snelle bevolkingstoename als gevolg van de industrialisatie leidde tot een forse toename van de schoolbevolking. Vooral het openbaar onderwijs nam in de tweede helft van de 19e eeuw een buitengewone vlucht. Het officieel onderwijs wou met moderne schoolgebouwen zijn geloof uitdrukken in de wetenschap en de techniek als emanciperende factoren. Vooral de *Ligue de l'Enseignement*, als verdedigers van de openbare school, speelde hierin een belangrijke rol. Deze drukkingsgroep, opgericht in 1864 door progressieve liberalen, ijverde voor verplicht, kosteloos en vrijzinnig onderwijs. De bouw van hun Modelschool – in 1875 plechtig geopend langs de centrale lanen boven de overwelfde Zenne – inspireerde in Brussel en haar randgemeenten een hele generatie scholenbouwers, onder wie de toenmalige Anderlechtse gemeentearchitect Louis-Ernest 's Jonghers (1866-1931).

De Modelschool was gebaseerd op de richtlijnen die het ministerie van Openbaar Onderwijs verspreidde voor de bouw van gemeentelijke lagere scholen. Een schoolgebouw moest stevig gebouwd en gemakkelijk te onderhouden zijn. Voldoende lichtinval en het weren van omgevingsgeluiden moesten het leren bevorderen. De speelplaats – die ook dienst deed als vestiaire, turn- en feestzaal – werd in het interieur opgenomen met daarrond de klaslokalen en vaak een monumentale trap naar de eerste verdieping.

Gesteund op nieuwe uitvindingen en ontdekkingen ontwikkelt zich in de 19e eeuw voor de bouw van industriële gebouwen, markten, stations en scholen een functionele architectuur waarbij nieuwe materialen – metaal en glas – aangewend worden. De Modelschool maakte gebruik van deze nieuwe technologieën en materialen.

Het was ook de *Ligue de l'Enseignement* die met haar project voor de organisatie van het volksonderwijs aan de basis lag van de hervorming van het lager onderwijs in 1879. De industrialisatie zorgde echter niet voor een verbetering voor het volk maar verscherpte nog de standenverschillen. Pas vlak voor de Eerste Wereldoorlog werd het lager onderwijs verplicht gemaakt.

Louis-Ernest 's Jonghers tekende in 1897 de plannen voor de gemeenteschool nummer 8, gelegen tussen de Odonstraat en de Pastoor Cuyllitsstraat. Ze werd in 1901 geopend maar de bouw bleef onvoltooid. De *eclectische* gevel, opgebouwd uit verschillende stenen en kleuren met prachtige sgraffiti, werd – in het kader van het wijkcontract Scheikundige (2001-2005) – gerenoveerd. Momenteel geeft het schoolgebouw onderdak aan *Les Tourterelles*, een lagere school voor Franstalig gemeentelijk onderwijs in Kuregem.

Een tiental jaren later, tussen 1906 en 1909, tekende en superviseerde 's Jonghers de bouw van de gemeenteschool nummer 9. De monumentale Vlaamse neorenaissancegevel, die goed lijkt op die van het gemeentehuis, staat op de hoek van de Eloystraat en de Veeartsenstraat. Vandaag herbergt ze de lagere Franstalige gemeenteschool *Carrefour*. De overdekte speelplaats wordt verlicht door een grote glaspartij die op een metalen gebinte steunt. Langs de kant van de Veeartsenstraat waren vroeger openbare baden.

H

Louis-Ernest 's Jonghers begon in 1887 als tekenaar-architect bij de dienst Openbare Werken van de gemeente Anderlecht. Zijn hele loopbaan werkte hij in dienst van de gemeente. Hij is de architect van verscheidene gemeentelijke gebouwen zoals hier de voormalige brandweerkazerne.

L

Harmonisch geheel van vijf woningen in de Transvaalstraat uit 1905 getekend door Jean-Baptiste Dewin. Opvallend zijn de verschillende bouwelementen die zorgen voor zowel een horizontale als een verticale uitlijning.

In de Georges Moreaustraat liet 's Jonghers zich meer beïnvloeden door de art nouveau. Deze gemeentelijke meisjesschool nummer 10 is sinds 1914 in gebruik. Van 1946 tot op heden herbergt de school de leslokalen van de Franstalige afdeling van het gemeentelijk technisch instituut Marius Renard.

Architect Louis-Ernest 's Jonghers, vanaf 1887 in dienst bij de gemeente Anderlecht, tekende ook de voormalige brandweerkazerne – nu een bijgebouw van het gemeentehuis – in de Van Lintstraat en het gebouw voor de gemeentelijke crèche in de Transvaalstraat. De in 1868 opgerichte *Crèche et la Goutte de Lait Royales d'Anderlecht* betrok in 1912 het nieuwe gebouw ontworpen door 's Jonghers. Nu is er het gemeentelijk Franstalig kinderdagverblijf *Le Bocage* gehuisvest. In het kader van het wijkcontract Kanaal-Zuid (2010-2014) werd de kribbe vernieuwd en uitgebreid.

Voor het schoolgebouw in de Ropsy-Chaudronstraat liet ook architect Georges Hansotte zich inspireren door de Modelschool. In 1888 werd de school in gebruik genomen door gemeenteschool nummer 3. Het lager onderwijs werd in de loop der jaren ingeruild voor secundair onderwijs. Tevens veranderde de school enkele keren van naam met een ander soort onderwijs. In 1927 telde de school nog 291 leerlingen. Zeventig jaar later sloot de school haar deuren wegens een tekort aan leerlingen. In 1997 kreeg het gebouw de naam *Curo-Hall* en vonden socioculturele organisaties er onderdak. Sinds 2017 nam de gemeentelijke Nederlandstalige lagere school Kameleon – die in Kuregem al een hele tijd op zoek was naar een nieuwe locatie – er haar intrek. Om voor de zes lagere klassen, vier kleuterklassen, leraarslokaal, refter, burelen... de nodige ruimte te creëren, werden een aantal lokalen gerenoveerd en heringericht. De gemeente heeft ook nog plannen om het dak en de conciërgewoning aan de straatkant te vernieuwen. Zo werd dit gebouw, na twintig jaar, opnieuw een school en, na meer dan zeventig jaar, weer een lagere school voor de wijk.

Art nouveau en art deco

Als reactie op het **eclectisme** met de strenge voorschriften ontstaat aan het eind van de 19e eeuw de art nouveau. Het geselecteerd mengen van academische vormen wordt verworpen. De inspiratie zoekt men in de natuur en vreemde culturen. De art nouveau steunt op het verfijnd werk van ambachtslieden en het gebruik van nieuwe materialen.

In Kuregem zijn een plein en een straat vlakbij het Zuidstation genoemd naar belangrijke art nouveau-architecten, Horta en Blérot. Het Victor Hortaplein werd in 2001 aangelegd op het vrijgekomen terrein door het slopen van de huizen gelegen aan de Frankrijkstraat tegenover het station. Op de Frankrijkstraat zelf werd in 2002-2003 de HST-terminal gebouwd. Het Hortaplein ligt op het grondgebied van de gemeente Sint-Gillis, waar in de voormalige woning en het atelier van Horta het Hortamuseum werd ingericht. Victor Horta (Gent, 1861 – Brussel, 1947) wordt gezien als een pionier van de art nouveau-architectuur. Hij wist de nieuwe vormen en lijnen van de **avant-gardekunst**, die hij aantrof in de schilderkunst en in de toegepaste kunsten, om te zetten naar de architectuur.

Op het terrein gelegen achter de afgebroken huizen van de vroegere Frankrijkstraat bevond zich vanaf het begin van de 20e eeuw tot in 1988 de chocoladefabriek *Côte d'Or*. In het begin van de 20e eeuw verhuisde de chocoladefabriek van Schaarbeek naar de oude meelfabriek *Moulart* in de Barastraat. Toen de familie Bieswal wilde stoppen met de chocoladeproductie ging ze in op een verleidelijk financieel bod van de Zwitserse multinational Jacobs-Suchard. Later kwam de hele holding in handen van grote voedingsgiganten: Philip Morris, Mondelēz, Barry Callebaut. Door de komst van de HST-terminal kregen de gronden van de vroegere fabriek een enorme speculatieve meerwaarde.

Het is op deze gronden dat tussen 2000 en 2004 een groot gebouw werd opgetrokken. In het nieuwe gebouw hebben verschillende Federale Overheidsdiensten hun intrek genomen. Het gebouw vormt een barrière tussen het Zuidstation en Kuregem. Enkel langs de kant van het Zuidstation zijn er cafés. De kant van de Barastraat, gelegen op het grondgebied van de gemeente Anderlecht, werd herleid tot een drukke verkeersas en parallel hiermee een aanschuifstrook voor taxi's, die de naam Ernest Blérotstraat meekreeg. Ernest Blérot (Elsene, 1870 – Voormezele, 1957) was een populaire art nouveau-architect in Brussel. Hij was leerling van Horta en deed vooral aan façadearchitectuur. Door art nouveau-elementen te verbinden met gotische elementen maakte Blérot deze architectuurvorm ook aanvaardbaar in katholieke middens.

Een groep kunstenaars hekelde de misstanden veroorzaakt door de industriële revolutie en verheerlijkte de creatieve handenarbeid. Ze waren voorstander van een terugkeer naar het ware en spontane zoals in de kunst van de Vlaamse Primitieven. Kunst voor allen. Dat kunst ook sociaalgeëngageerd kon zijn mag niet verbazen, want Engeland was toen immers een broeiuw van revolutionairen. Denken we maar aan Friedrich Engels, Karl Marx en aan de sociale romans van Charles Dickens.

De art nouveaubeweging was een nieuwe wijze van denken en leven. Het 19e-eeuwse denken aanvaardde niet langer de toen heersende samenlevingsvorm en beoogde een totale bevrijding van de mens. Arbeidersgezinnen werden in de fabrieken op een onaanvaardbare wijze uitgebuit. De sociale ellende zorgde voor een moreel verval. De progressieve burgerij meende dit te kunnen ombuigen door het proletariaat een interesse voor kunst en cultuur bij te brengen.

Vanaf 1880 waaide het nieuwe gedachtegoed over naar het vasteland, waar ook reeds een afwijzende houding tegenover de neostijlen aanwezig was. Brussel was hiervoor niet alleen een belangrijk artistiek centrum maar ook de hoofdstad van het tweede land, na Engeland, waar de industriële revolutie plaats vond. Technische vooruitgang, de door de kolonisatie nieuwe beschikbare materialen en invloed vanuit andere culturen droegen bij tot de vernieuwingen in de bouwkunst. Het was slechts een beperkte groep van jonge Belgische architecten die zich keerde tegen de heersende imitatiebouwkunde. De nieuwe architectuuropvatting die zich tussen 1893 en 1914 ontwikkelde, was ook niet de enige bouwstijl uit die periode en vertegenwoordigde slechts een klein aandeel. De Belgische art nouveau-architectuur – met nieuwe rijken die zich verrijkt hadden aan de kolonie – ging zich als een burgerlijke elitestijl manifesteren.

De twee grote Europese stromingen in de art nouveau-architectuur zijn ook in Kuregem aanwezig. De organische of de Frans-Belgische art nouveaulijn, geïnspireerd door de natuur, hanteert de asymmetrische lijnvoering van Victor Horta. De geometrische lijn of de Oostenrijks-Duitse Jugendstil is rationeler en abstracter. Architect Jean-Baptiste Dewin (Hamburg, 1873 – Brussel, 1948) wordt gerekend tot deze art nouveaustijl. Van hem treffen we vijftien woningen, gebouwd tussen 1902 en 1905, en een oogheelkundig instituut aan in Kuregem. Dewin is een overgangsfiguur naar de art deco en het modernisme.

De door Jean-Baptiste Dewin ontworpen woningen in Kuregem dateren alle uit zijn beginperiode als architect. Hij gebruikt veel witte steen, mozaïeken en sgraffiti. Hij ontwierp de woningen meestal met twee tot vijf samen waarvan hij dan een harmonieus symmetrisch geheel wist te maken. Het mooiste voorbeeld hiervan zijn de vijf rijwoningen in de Transvaalstraat. Alle voorgevels zijn strak en geometrisch maar altijd heel kunstzinnig. Het meest bekend is Dewin voor zijn ziekenhuisarchitectuur. Aan de basis hiervan ligt zijn ontmoeting met chirurg Antoine Depage, die als volksvertegenwoordiger – liberaal en vrijmetselaar – ook politiek actief was.

Tot de bekendste door Dewin ontworpen ziekenhuizen behoren het chirurgisch instituut Berkendael van dokter Depage in Elsene en het Sint-Pietersziekenhuis in de Hoogstraat te Brussel. In Kuregem tekende Dewin in 1912 het oogheelkundig instituut van dokter Frère (Veeartsenstraat 23).

Terwijl de art nouveau-architectuur haar bakermat heeft in Brussel is de art deco ontstaan in Parijs. De art-decostijl is een decoratieve kunstvorm maar veel strakker en minder grillig dan de art nouveau. Gestileerder en dus eenvoudiger. Er wordt ook gebruik gemaakt van nieuwe metaallegeringen. Vooral in de buurt van de Luchtvaartsquare vinden we enkele art-decogebouwen terug. De Sociale Voorzorg, op de hoek van de Zelfbestuurstraat en de Lambert Crickxstraat – oorspronkelijk opgetrokken in art nouveau (1912, architect Richard Pringiers) – werd begin de jaren '30 volledig in art deco gerenoveerd (1931, architecten Fernand en Maxime Brunfaut).

Elders in Kuregem zijn het Instituut voor Kunsten en Ambachten aan de Slachthuislaan (1932, architecten Eugène François en Alexis Dumont), de synagoge op de hoek van de Kliniekstraat en de Hoedstraat (1933, architect Joseph De Lange) en de woning iets verder in de Hoedstraat op het nummer 17 (1938, architect R. Cornelis) opmerkelijke art-decogebouwen.

Dembla

Het herenhuis op de hoek van de Heyvaertstraat en de Liverpoolstraat dateert uit de late jaren van de 19e eeuw of het begin van de 20e eeuw. Langs de kant van de Liverpoolstraat loopt het gebouw door met één enkel niveau, voorzien van een venster in twee delen opgesplitst door een Ionische zuil. In 1963 koopt Carlos Blancke – die twintig jaar later de initiatiefnemer was voor de oprichting van de huidige Abattoir – het huis van een geneesheer en start er, samen met zijn broer Walter, de Vleeswaren Blancke. Er werd begonnen met de productie van gekookte ham maar al snel werden ook andere vleesproducten aangekocht en werd het bedrijf een groothandel in vleeswaren. De activiteit gebeurde langs de kant van de Heyvaertstraat. In 1965 verhuisde Vleeswaren Blancke verderop in de Heyvaertstraat.

Carlos Blancke richt samen met François De Meûlenaere – die hij in de jaren '50 in Belgisch-Congo had ontmoet – de drukkerij Dembla op. Vermits de productie van de gekookte ham nog doorging op de benedenverdieping werd de drukkerij ingericht op de eerste verdieping van het hoekpand. De toegang tot de drukkerij was langs de zijde Liverpoolstraat. Tot 1986 had François De Meûlenaere de leiding over de drukkerij. Sinds 1982 werkte Marc Blancke mee, hij werd in 1986 de nieuwe zaakvoerder. In 1989 voegde zijn zus, Bea Blancke, zich bij het team. Het hoekpand werd in 1996 door Carlos Blancke voor een symbolische frank aan de gemeente Sint-Jans-Molenbeek verkocht. Na een grondige renovatie – het gebouw was immers in 1995 geklasseerd – opende in 2002 de politieantenne.

Woning de Clercq

In de Kliniekstraat werden vier woningen – alle van 1887 en van dezelfde architect M.K. Le Vasseur – naast elkaar gebouwd in Vlaamse neorenaissancestijl. De woning van E. de Clercq – wiens initialen zijn terug te vinden op de voordeur – op het nummer 108 is sinds 1993 beschermd. Boven de voordeur wordt een korfboog gedragen door consoles met enkele typische renaissance-elementen. Het smeedijzeren traliewerk van het balkon op de eerste verdieping bevat een draakmotief. Dit motief komt veelvuldig terug, zowel buiten als binnen. De trapgevel wordt aangezet door twee voluten verhoogd met obeliskken. Het uiteinde van de gevel wordt afgesloten met een driehoekig fronton.

R

Woning Peereboom

Het kleine herenhuis in de Georges Moreaustraat nummer 170 – getekend door architect Hector Gérard – bestaat uit twee **traveeën** en twee niveaus. Het werd gebouwd tussen 1906 en 1908. De opdrachtgever was Victor Peereboom. Sinds 1994 is het herenhuis beschermd. De inkom**travee** bestaat uit een houten cel in middeleeuwse stijl met glas-in-lood. Naast invloeden uit de middeleeuwen treffen we elementen uit de renaissance en de art nouveau aan. Op het houten balkon werd een beeldhouwwerk aangebracht. De bel-etage is versierd met sgraffiti van vrouwen, vaandels en blazoenen en brengt hulde aan de schilderkunst. Negen namen van schilders staan vermeld: Lucas Van Leyden, Hubert en Jan Van Eyck, Jacob Jordaens, Lancelot Blondeel, Hans Memling, Gerard David, Jan Van de Meeren en Rogier Van der Weyden.

S

Woning Dresse

Het herenhuis Bergensesteenweg 9 werd gebouwd in 1904. De plannen werden getekend door Joseph Van Neck. Hij was ook de architect van het Eeuwfeestpaleis op de Heizel. Naast het huis bevond zich de fabriek die eigendom was van Hubert Dresse. Deze industrieel was chemicus en vervaardigde drukinkt onder de merknaam Encres Dresse. De vensters aan de zijgevel gaven uitzicht op de fabriek. Later bevonden zich in het fabrieksgebouw de werkhuizen van Emiel Bissé, een handelaar in oliën en vetten. Emiel Bissé was de eerste brandweercommandant van de gemeente Anderlecht. Iets verder op de Bergensesteenweg werd een straat naar hem genoemd.

T

Chocoladefabriek Ruelle & Lecocq

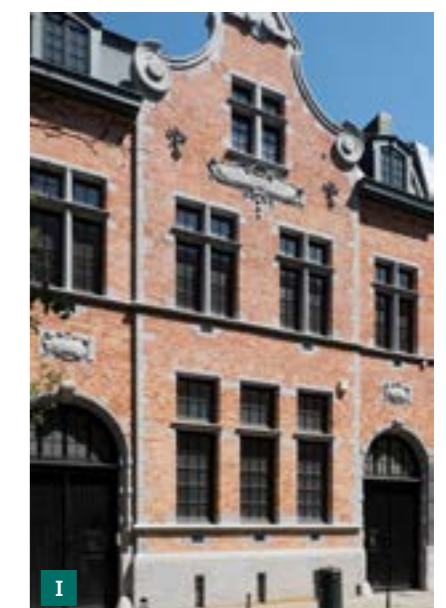
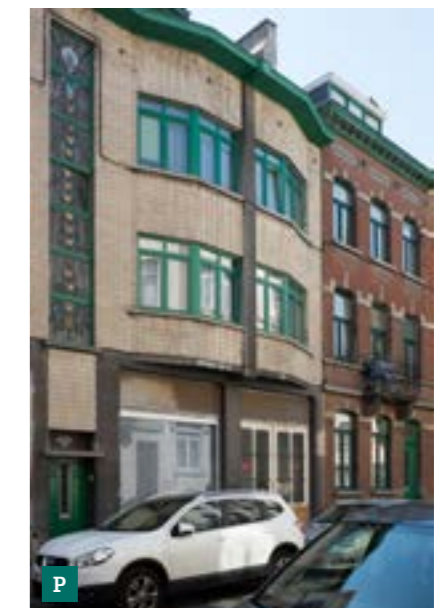
De chocoladefabriek Ruelle & Lecocq werd gesticht in 1876. De bouwaanvraag van de gebouwen op de hoek van de Kliniekstraat en de Bisséstraat dateert van 1898.

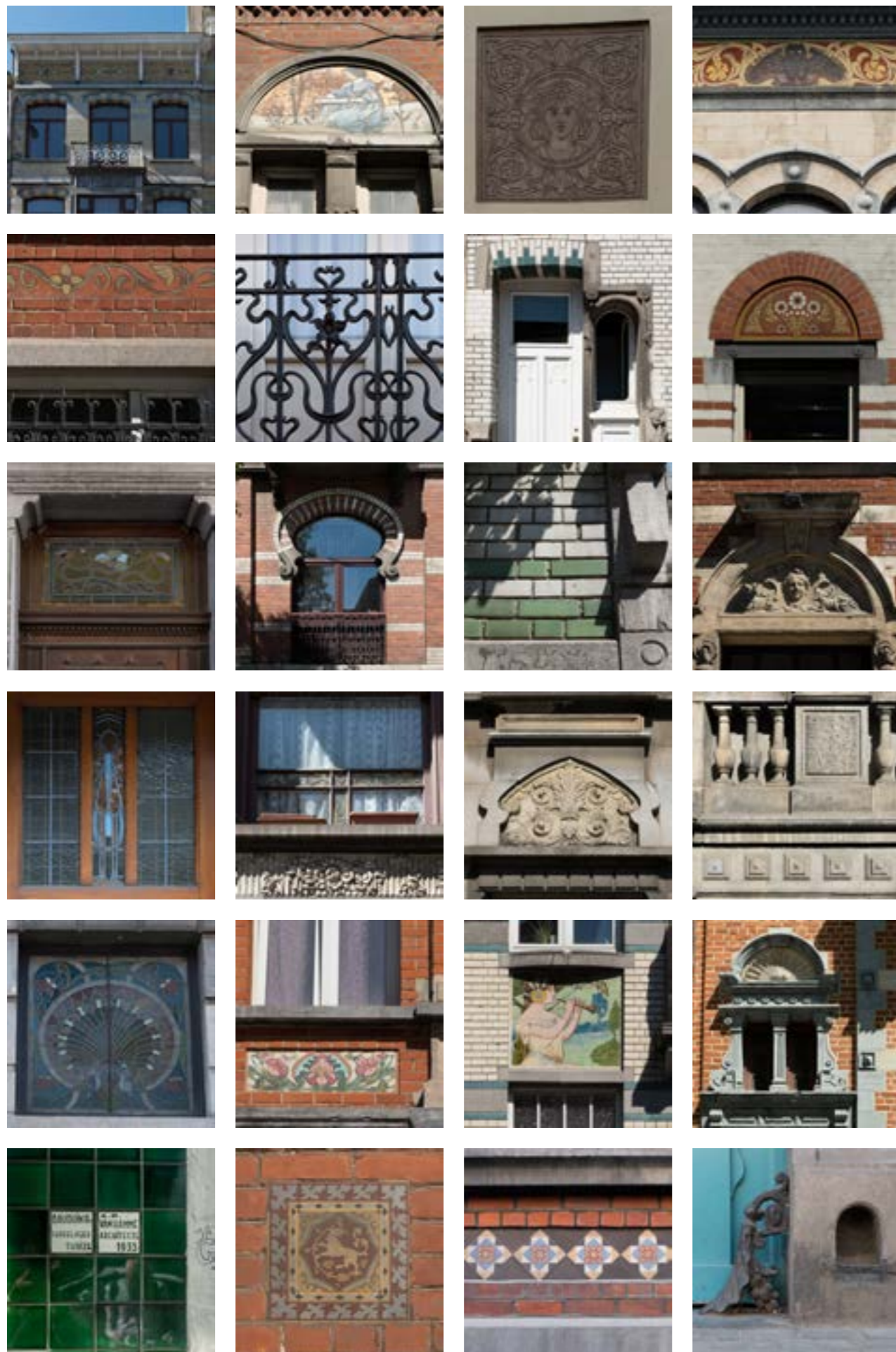
U

Drukkerij met woning Jorezstraat 21-23

Op de hoek van de Kliniekstraat en de Jorezstraat werd in 1935 een drukkerij met woongedeelte gebouwd op het terrein van een voormalige houthandelaar. Het gebouw in functionalistische stijl is een ontwerp van architect Charles Gryson. Het functionalisme uit de jaren '30 kenmerkte zich onder andere door eenvoudige vormen, een rationeel gebruik van de binnenruimte, het gebruik van gewapend beton, afgeronde hoeken en dakterrassen. Eind 2015 kocht Cosmos dit gebouw om er over enige tijd, na de nodige aanpassings- en verbouwingswerken, hun lokaal dienstencentrum onder te brengen.

V

Sgraffiti en andere gevelsiersels

Het woord 'sgraffito' is afgeleid van het Italiaanse woord 'graffiare', wat 'krassen' of 'graveren' betekent. Een sgraffito is ofwel een fresco dat benadrukt wordt door lijnen die in de diepte worden ingekrast ofwel een gravure aangebracht in een mortellaag. Twee lagen mortel worden aangebracht op de gevel. Nadien, als de bovenste laag mortel nog nat is, wordt er een motief in gegraveerd. Zo komt de onderste donkere laag aan de oppervlakte. De aanwezigheid van sgraffiti in Brussel hangt samen met de art nouveau, al is de techniek eeuwenoud. Duizenden jaren voor Christus werd deze manier van werken reeds gebruikt in het oude Mesopotamië. Ook in de renaissance waren sgraffiti in trek. Op het einde van de 19e eeuw en in het begin van de 20e eeuw kent de techniek in onze streken een heropleving. De burgerij wilde met de gevel kunnen uitpakken. Niet alleen sgraffiti maar ook talrijke tegels, mozaïeken, geëmailleerde platen, glasramen, glas-in-lood, schilderkunst op glas en ijzersmeedwerk sierden – ook in Kuregem – vanaf dan de gevels.

Naast Brussel zijn ook Praag en Barcelona steden waar sgraffiti tot het straatbeeld behoren maar alleen in Brussel zijn ze gekleurd. Kleuren is niet noodzakelijk. Het schilderen kon gebeuren op de gedroogde mortel maar meestal gebeurde het schilderen met zachte kleuren als de mortel nog nat was. Een andere manier om te kleuren – die veel minder voorkomt – is gebruikmaken van meerdere lagen mortel met een verschillende kleur. Naargelang van de kleur die men wenst te bekomen, gaat men de mortel dieper of minder diep uitkrassen. Een sgraffito is anders dan een muurschildering. Door het reliëf en de daarbij horende lichtinval komt de tekening beter tot haar recht. Dat hadden de art-nouveaunkenstenaars goed begrepen.

De onderwerpen voor de sgraffiti en voor de andere gevelversieringen zijn soms monumentaal, soms zijn het bescheiden motiefjes met het leven als inspiratiebron. De voorkeur gaat hierbij naar vrouwenfiguren en de natuur in de verschillende seizoenen. Zowel bloemen als dieren, vooral vogels en insecten, waren geliefde motieven.

E

Sgraffiti op het schoolgebouw van "Les Torterelles" in de Pastoor Cuyllitsstraat. Op de vlakken tussen de ramen zijn sgraffiti aangebracht van vrouwelijke allegorische figuren die het onderwijs en de opvoeding symboliseren. Op de ruimten tussen de bovendorpels van de ramen en de bogen onder de kroonlijst verwijzen de sgraffiti naar negen schoolvakken. Helemaal bovenaan de ingangtravee siert Sint-Guido de gevel.

10

Op en in de omgeving van het Lemmensplein was Manuel Escobar, samen met de kinderen van "La Rosée", steeds creatief aanwezig. Hier de kleurrijke vlinder. Voor Manuel Escobar maakt kleur het verschil.

8

Met "Kribbedebie" stimuleerde Beeldenstorm de creativiteit van peuters. De 'met-verf-bewerkte-foto's' sieren – samen met creaties uit het keramiekatelier – nog steeds de toegang tot het kinderdagverblijf Elmer-Zuid.

Van sgraffiti naar graffiti

Kuregemse organisaties nemen het voortouw

Graffiti zijn cultuuruitingen in de openbare ruimte. Het is de verzamelnaam voor teksten en afbeeldingen die zijn aangebracht op straat of op een andere min of meer openbare ruimte, in oorsprong door middel van krassen, nu veelal met verf. Graffiti bekijken staat gelijk met een poging doen om de geschiedenis van een wijk te doorgronden.

Kuregem werd als wijk gedurende vele jaren uitgesloten en gediscrimineerd. De wet op het racisme uit 1981 is nooit toegepast geweest op de gemeentelijke overheid van Anderlecht. Toch was hier volgens socioloog Andrea Rea en onderzoekster Muriel Sacco van de ULB sprake van 'een institutioneel en politiek racisme'. Pas aan het eind van de jaren '90 kwam er zeer langzaam – en nog steeds zeer moeizaam – een ommekeer aan de achteruitstelling en verwaarlozing van Kuregem door de overheid. Enkele organisaties en kunstenaars namen hierin het voortouw. Ik vermeld de organisaties *La Rosée*, *Syndicat des Locataires*, *Alhambra* en *Beeldenstorm*. Van hen treffen we in de wijk nog enkele schilderijen aan, die soms weer en wind nauwelijks hebben doorstaan of overschilderd zijn met ongewenste tags. Bij *Alhambra* – het in 1998 opgerichte jeugdhuis – was kalligraaf Çetin Dogan zaliger animator. In 1999 werd *Beeldenstorm* – een centrum voor verbeelding – opgericht door Nik Honinckx, die er nog steeds de grote bezieler is. *La Rosée*, waar Manuel Escobar Lehmann creatieve ateliers voor kinderen gaf, was reeds langer een vaste waarde in Kuregem. In 2017 keerde Manuel Escobar terug naar zijn geboorteland Chili.

Deze organisaties en hedendaagse kunstenaars van de 'eerste generatie' in Kuregem wilden met hun creaties – dikwijls op een spontane wijze – de verloederde wijk opnieuw kleur en hoop geven. Hun muurfresco's hielden ook een vorm van opstandigheid in. Ze wezen de overheid op hun desinteresse voor de wijk, op de leegstand, het grauwe van deze oude industriële wijk, het gebrek aan ontspanningsmogelijkheden... Ze vormden ook een uitnodiging – een uitgestoken hand – aan de overheid om haar repressieve aanpak om te buigen naar daadwerkelijke investeringen op sociaal vlak. Door kinderen en jongeren erbij te betrekken waren de fresco's ook bevrijdend en emanciperend. Vaak werd de superdiversiteit van de wijk erin verwerkt en als een rijkdom gewaardeerd.

Drie muurschilderingen in Kuregem dateren uit de beginperiode van *Alhambra*. Alle drie werden ze gemaakt door jongeren van de wijk onder leiding van Çetin Dogan. Çetin ontwierp ook het logo van *Alhambra*. In 2004 richtte hij samen met zijn broer en enkele vrienden *Coin d'Art* op. Çetin overleed op 43-jarige leeftijd ten gevolge van een ziekte.

Twee van de drie muurschilderingen bevinden zich op een elektriciteitscabine: één aan de Herzieningslaan en de andere aan de Chomé Wynsstraat. Een derde muurschildering werd aangebracht op een muur tussen de Brogniez- en de Grisarstraat. Met de fresco's wou men Kuregem wat mooier maken. De kinderen en jongeren van *Alhambra* wilden hiermee ook hun aanwezigheid in de wijk beklemtonen, net zoals een tag ergens wordt achtergelaten. De thema's van vrede, respect voor elkaar, natuur en schoonheid keren terug in de drie schilderijen. Op de elektriciteitscabine werd ook een fresco aangebracht door de zoon van Manuel Escobar. Beide muurschilderingen op de cabine aan de Herzieningslaan werden verwijderd door de gemeente. Je merkt het vandaag nog aan contrastverschillen in de muur van het gebouw.

5

6

Hommage aan Omar Belkaid langs de Chomé Wynsstraat aangebracht door Çetin Dogan samen met jongeren uit de wijk Kuregem.

De creaties in de kooi aan de Voorzienigheidsschool in de Georges Moreaustraaf wijzen bestuurders op de aanwezigheid van een school. De kooi werd vervaardigd in het lasatelier van Beeldenstorm in het jaar dat dit centrum voor verbeelding rond het thema "Het beest in de mens" werkte. De creaties in en aan de kooi zijn het werk van leerlingen tijdens de lessen verkeerseducatie.

De muurschildering aan het sportterrein in de Chomé Wynsstraat is een hommage aan Omar Belkaid, een tienjarige jongen die hier werd geëlektrocuteerd. De familie Belkaid uit de Carpentierstraat werd nog op velerlei andere manieren getroffen door het noodlot. Een zus van Omar Belkaid, Khadija, behoorde tot *Les citoyennes responsables*. In de dagen na de sociale rellen, einde 1997 – begin 1998, speelden vooral de moeders van de kinderen en de jongeren die bij de rellen betrokken waren, een bemiddelende en kalmerende rol. Nog geen week na het neerschieten van Saïd Charki, op donderdag 13 november 1997, legden tien vrouwen uit de wijk – *Les citoyennes responsables* – een dertig pagina's tellend document voor aan burgemeester Christian d'Hoogh. Met hun bedenkingen en concrete voorstellen gingen zij de dialoog aan met de verschillende politieke gezagsdragers over tal van problemen in de wijk op het vlak van jeugd en cultuur, gemeentelijke overheid, handel, veiligheid en ordehandhaving, gerechtigheid en respect, woon- en leefomgeving, gezondheid, drugs, onderwijs en werk.

In 1997 vestigde Nik Honinckx zich met zijn atelier – sinds 1999 onder de naam Beeldenstorm – in een voormalig schoolgebouw langs de Bergensesteenweg. Nik heeft eerst, als jonge snaak, een drietal jaren als drukker-letterzetter gewerkt in de drukkerij van zijn vader te Tienen. Hij trok naar Brussel om er te studeren: publiciteitstekenen en restauratie steen en beeld. Begin de jaren '90 gaf Nik, samen met professor culturele agogiek en kunsteducatie Willem Elias van de VUB, een initiatie kunstgeschiedenis aan de tuinbouwschool Coovi te Anderlecht. De initiatie cursus was uitgewerkt voor bijzondere doelgroepen zoals leerlingen uit het beroeps- en technisch onderwijs. Dit trok de aandacht van Jan Abbeloos, toenmalig Anderlechts schepen en voorheen ook lesgever aan de tuinbouwschool. Hij stelde Nik voor om zijn werk met bijzondere doelgroepen verder te zetten in Kuregem.

Het sociaalartistiek project Beeldenstorm wil mensen stimuleren tot actieve kunstbeleving. In scholen wil het zowel leerlingen als leerkrachten aansporen om creatief en educatief bezig te zijn. Beeldenstorm organiseert voor jong en oud diverse ateliers: het naai- en kostuumatelier 'op maat geknipt', een keramiekatelier, een teken- en schilderatelier, dansen à la carte, het lasatelier, decor- en standenbouw, een audiovisueel atelier, een non-profit drukkerij... Een aantal van de ateliers zijn ingebed binnen de sociale economie. Beeldenstorm wil ook jonge kunstenaars ondersteunen.

In de aanvangsperiode van dit 'centrum voor verbeelding' werd de Bergensesteenweg over zijn hele lengte in Kuregem door het keramiekatelier en het lasatelier gesierd met talrijke plantenhangers. Onder impuls van Wijkontwikkeling Kuregem en Manu Aerden, die regelmatig met bewoners naar het keramiekatelier trok, verspreidden de keramische gevelversieringen zich over de hele wijk. De verdienste van opbouwwerker Manu Aerden – sinds begin 2017 met pensioen – wil ik hier, samen met een ander icoon voor de wijk, arts Louis Ferrant – gepensioneerd sinds eind 2017 – nog eens onderstrepen. Louis Ferrant ligt aan de basis van het wijkgezondheidscentrum Medikuregem en het Huis der Gezinnen.

Wanneer de plantenhangers langs de Bergensesteenweg wat in de vergeethoek geraken, wapperen er – tot op vandaag – de pancartes van Beeldenstorm, die vaak de verbeelding prikkelen en met soms zeer duidelijke boodschappen zoals *Cureghem 100% tolérance* en *Cureghem à point*.

Op twee plaatsen in Kuregem hangen er nog enkele creaties van Beeldenstorm. Een reeks van twaalf werken treffen we aan op het gebouw in de Dr. De Meersmanstraat 14. De werken vonden hun inspiratie in de roman “Vergeten straat” van Louis Paul Boon en zijn realisaties in het kader van de vijfde ‘8 beaufort’-wedstrijd (2006) van Beeldenstorm. De resultaten van de ‘8 beaufort’-wedstrijd werden vaak getoond op gevels. In 2008 prikkelde Beeldenstorm met “Kribbedebie” ook de verbeelding van peuters. In het atelier van Beeldenstorm werden foto's van de peuters genomen. Op de vergrote foto's leefden de peuters zich uit met verf. De werken die in het kader van deze kunsteducatie tot stand kwamen, sieren vandaag nog steeds de muren van de inkomgang naar het kinderdagverblijf Elmer-Zuid in de Herzieningslaan. Tussen de ‘met-verf-bewerkte-foto's’ treffen we ook creaties aan gemaakt in het keramiekatelier van Beeldenstorm.

La Rosée is een organisatie die reeds meer dan dertig jaar actief is in Kuregem. Voor de leeftijdsgroep drie tot twaalf jaar organiseert *La Rosée* huiswerkklassen en creatieve ateliers. Er is ook een werking met volwassenen en een sociale dienst. Manuel Escobar Lehmann was jarenlang de drijvende kracht achter de ateliers voor kinderen. Bij verschillende projecten was het doel het verfraaien van de wijk. De kinderen van *La Rosée* realiseerden onder leiding van Manuel Escobar een deel van “De Slang van de Zenne” (2000) in het Dauwpark, de *Galerie d'art publique* – een reeks schilderijen in de Pottengoedstraat en de Kleine Pottengoedstraat aangebracht op een oude muur van het vroegere Brusselse slachthuis – en enkele ingrepen ter verfraaiing van het Lemmensplein.

De grote kleurige vlinder naast het kinderdagverblijf *Arbre à Papillons* op het Lemmensplein werd volledig door de kinderen van *La Rosée* geschilderd op een harde houten plaat. Dit stuk muur, naast de ingang van het kinderdagverblijf, was een plaats waar regelmatig tags met vuile woorden werden aangebracht. Kleur bracht een wijziging tot stand: de muur blijft nu proper.

Manuels laatste project dateert van 2016. Op het Lemmensplein vertoeven dikwijls jongeren van de nabij gelegen secundaire school *La Providence*. Naast de bakker op het plein is er een leegstaand pand. En in slechtere tijden werd er vóór het kinderdagverblijf een hekwerk aangebracht. De verfraaiing bestond erin om op de hoeken van het Lemmensplein, telkens in een driehoek rond een boom, drie grote tekeningen aan te brengen. Het leegstaand pand – waar de gemeente enkele jaren geleden gestart was met een renovatie die echter werd stopgezet – en een garage aan de overkant werden beplakt met geschilderd papier. Het hekwerk vóór het kinderdagverblijf werd verfraaid met een blauwe regen. Manuel is van oordeel dat kleur zaken kan veranderen.

Door de afbeelding van personages uit stripverhalen en tekenfilms zijn fresco's soms ook humoristische knipogen of verwijzingen naar een kinderlijke leefwereld. Op initiatief van *Syndicat des Locataires* maakte de jonge Fiasko in 2000 de muurschildering aan de gevel van *Le Projet de Cohésion Sociale du square Albert Ier* (PCS Albert). Inspecteur Canardo is een figuur uit de strips van Benoit Sokal.

Het Project voor Sociale Cohesie Albert richt zich tot de bewoners van de appartementsgebouwen van de Anderlechtse Haard en Assam op de Albert I-square. Het heeft de bedoeling om de participatie van de bewoners, het contact tussen de bewoners onderling en de communicatie van de huurders met de huisvestingsmaatschappij te verbeteren.

De Slang van de Zenne

De oorspronkelijke realisatie van “De Slang van de Zenne” kwam tot stand in 2000. De kunstcreatie is het resultaat van een collectief werk. Zes kunstschilders, zeven dichters, een beeldhouwer en een veertigtal kinderen van *La Rosée* werkten eraan mee. De artistieke leiding was in handen van Manuel Escobar Lehmann. De Sint-Vincentiusvereniging, *La Rosée* en *Art Mural* verleenden hun technische medewerking. Ieder van de zes kunstschilders nam een segment van de slang voor zijn rekening: Marc Bolli, Jacques Defrang, Manuel Escobar Lehmann, Bartholomé Gomila, Ardian Jurado en Koor. Bij de opbouw van de fresco's was het park open en konden buurtbewoners commentaar geven. Zeven gedichten werden door evenveel dichters op een andere muur in het park aangebracht. De zeven dichters zijn Max Adelsdorfer, Nadia Dequesne, Guido Vermeulen, Silvia Vainberg, Rachid, Liza Leyla en Guido Lagos.

Bij de aanleg van het Dauwpark kroop destijds uit de compost die door een vrachtwagen aangevoerd werd, een kleine slang. Onder een deel van het park stroomde vroeger het Zavelzinneke, dat de twee armen van de Zenne met elkaar verbond. De link was zo snel gelegd. De kinderen vertelden dat hier onder de grond “De Slang van de Zenne” leefde.

Door de staats hervorming van 1989 ontstaat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In de loop van de jaren '90 breken in verschillende Brusselse wijken – waaronder ook Kuregem – rellen uit. Als antwoord hierop wil het Brussels Gewest via wijkcontracten deze wijken herwaarderen. Het eerste wijkcontract in de gemeente Anderlecht dateert van 1997 in de Dauwwijk. In het kader van het wijkcontract Dauwwijk werd door de afbraak van het leegstaand en vervallen fabriekspand van Emiel Bissé de grond klaargemaakt voor de aanleg van het park. De aanleg van het park zelf is een realisatie van Leefmilieu Brussel, dat toen – in tegenstelling tot de gemeente Anderlecht – wel wou investeren in de eerste kroon rond de binnenstad. In het westelijk deel van de eerste kroon liggen de meest kansarme wijken.

Er werd door Leefmilieu Brussel veel aandacht besteed aan het betrekken van de bewoners uit de buurt – de toekomstige gebruikers van het park – bij de realisatie van het Dauwpark. Het was Andrea Urbina Padin – komende uit de sociale sector, ze werkte voordien als straathoekwerker – die van Leefmilieu Brussel de opdracht kreeg om een participatief project op te starten in de Dauwwijk waarbij men rekening wilde houden met de noden en de culturele gewoontes van de wijkbewoners.

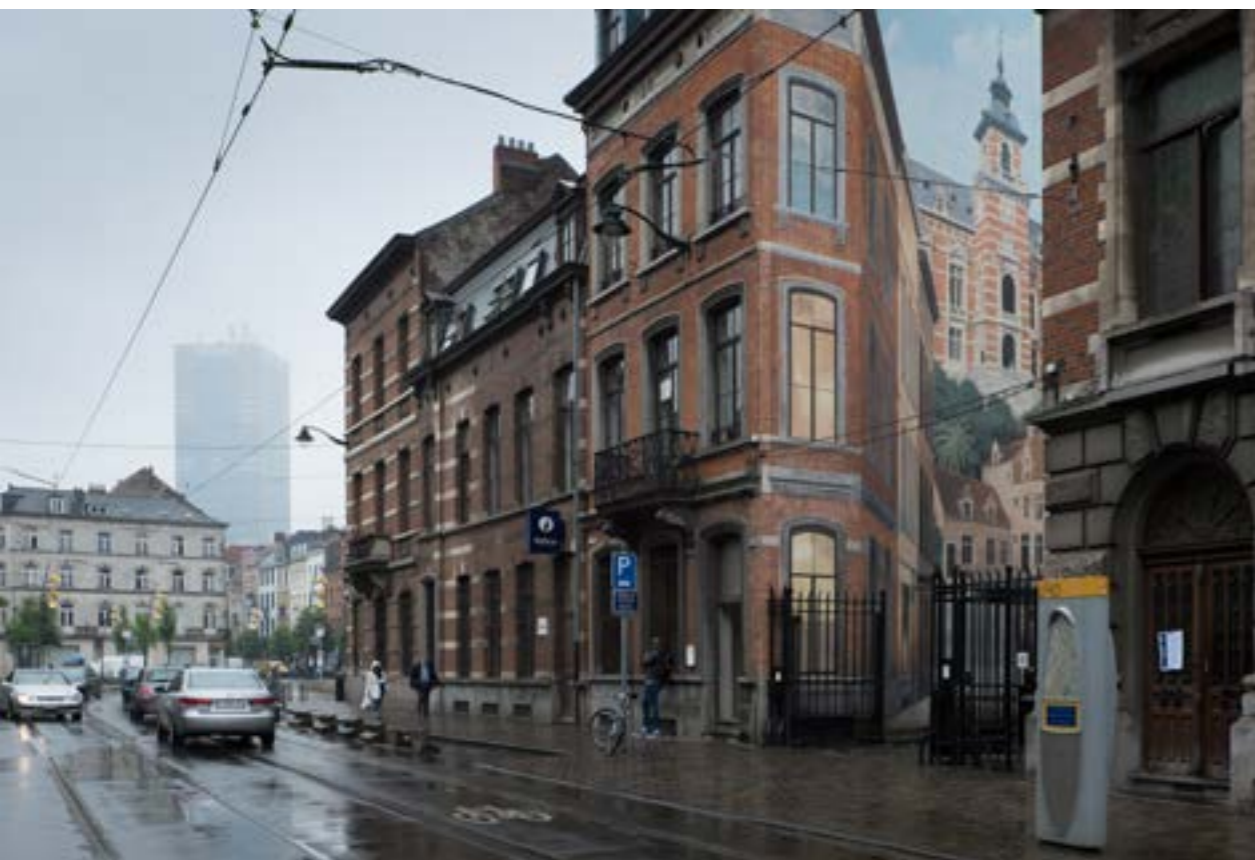
Kinderen van *La Rosée* werden erbij betrokken en via de kinderen hun ouders. Manuel Escobar, werkzaam in *La Rosée*, was een belangrijk verbindingspersoon, ook met kunstenaars uit de wijk. Heel wat kunstenaars vinden in de vele leegstaande fabrieksateliers in Kuregem ruimte om hun artistieke talenten te ontplooiën. De secundaire scholen *Arts et Métiers* en *Institut de la Providence* hadden een maquette gemaakt en zijn daarmee rondgetrokken om de voorstellen met de mensen op straat te bespreken. Ouderen uit de seniorie en jongeren werden samengebracht om bijvoorbeeld te praten over de plaats van het sportterrein.

Participatie is een middel om aan sociaal werk te doen. Negenentwintig procent van het totale budget van het park is gegaan naar de sociale economie en inschakelingsprojecten. Zo maakte *Polybonnevie* de door de kinderen in klei ontworpen speeltuigen. Eén van de polyesterspeeltuigen, een brugje, verwijst naar een brug over het Zennewater. Straatnamen uit de buurt werden verwerkt in het concept. Hoe meer de mensen uit de buurt bij de realisatie van het Dauwpark betrokken werden, hoe meer het park werd ervaren als van hen.

12

Het segment van de "Slang van de Zenne" met de zeven gedichten. Hier poëzie aangebracht door de dichters Rachid en Silvia Vainberg.

13

De werkelijke gevel langs de Van Lintstraat nummer 4 gaat over in de muurschildering van Jean-Marc Collier, aangebracht op een deel van de achtergevel van het gemeentehuis.

Na vijftien jaren strijd door Leefmilieu Brussel werd het perceel naast hotel Van Belle toegevoegd aan het park. Hier werd een nieuwe toegang langs de Bergensesteenweg gerealiseerd.

De kop van de slang is een creatie van beeldhouwer Hugo Léon Morales. De legende zegt dat de staart van de slang op een dag zal uitkomen in een ander park. De slangenkop is een reuzenhand, gemaakt uit geschilderd polyester. De hand lijkt uit de grond te schieten. Achter de kop van de slang kronkelt het kleurrijke lichaam van de slang, dat bestaat uit de verschillende kleursegmenten van de muurschildering waarop zinnebeeldige en fantastische tekeningen prijken. De hand kan ook geïnterpreteerd worden als een uitgestoken hand van bewoners en kunstenaars uit de wijk aan politici om hun aandacht te vestigen op deze lang verwaarloosde buurt en hen uit te nodigen om zich ook te bekommeren om hun wijk. Voor Hugo Léon Morales – geboren in Chili in 1955 en sinds 1983 in Brussel – moet kunst vooral ludiek zijn.

Na een tiental jaren was het park toe aan renovatie. Speeltuigen werden hersteld en enkele fitnessstoestellen bijgeplaatst. Sinds de herfst van 2007 is de slang als het ware begonnen aan haar vervelling. Vanaf dan werden de verschillende segmenten herschilderd. In 2007 herschilderden kunstschilders en kinderen uit de buurt met de technische medewerking van *Kaleidoscope* en *Art Mural* het segment langs de kant van de Kleine Pottengoodstraat. In 2009 was het segment achter de hand, evenwijdig aan de Bergensesteenweg, aan de beurt en in 2010-2011 het segment evenwijdig met de Poincarélaan.

Het beheer van het park werd eerst toevertrouwd aan de gemeente maar na één jaar deed Leefmilieu Brussel het voorstel om het beheer over te nemen omdat de gemeente haar taak totaal verwaarloosde. Leefmilieu Brussel wou voorkomen dat een investering van één miljoen euro zou verloren gaan.

Het was het eerste park van Leefmilieu Brussel met parkwachters afkomstig uit de wijk. Zij kennen de jongeren van de wijk het best. Ze werken niet repressief maar preventief. Ze proberen gezamenlijk een oplossing te vinden voor de dagelijkse problemen. De toegang langs de kant van het Lemmensplein, die jarenlang gesloten was, werd na tussenkomst van leden van de moskee *Al Fath* die met de jongeren gingen praten, opnieuw geopend. De parkwachters zorgen voor veiligheid, netheid en animatie. Ze hebben niet louter een toezichtfunctie. Het zijn ook sportanimators en sociale werkers met een doorverwijsfunctie naar sociale organisaties uit de wijk. De parkwachters zijn antennes in de publieke ruimte die als eerste bepaalde signalen kunnen opvangen. Zo hielden in de zomer van 2015 veel Syrische Roma zich op in het park. Hun kinderen en jongeren volgden geen onderwijs. Gedurende twee maanden werd er in het Dauwspark een openluchtschool ingericht en in september 2015 werd ervoor gezorgd dat alle jongeren ingeschreven werden in een gewone school.

Anderlechts Concerto

Jean-Marc Collier is in 1954 geboren te Brussel. Hij studeerde ingenieur-architect aan de UCL Louvain-la-Neuve. In opdracht van de Dienst Historische Monumenten van Algerije werkte hij van 1982 tot 1984 als architect in een oase in de Sahara. Dit verblijf is beslissend geweest voor zijn verdere loopbaan. De woestijnlandschappen verscherpen zijn ervaringen van weidse ruimte en illusie. Collier legt zich toe op monumentale schilderkunst waar zijn passie voor architectuur en zijn interesse voor ruimte en tekenen samenvloeien.

Hij werkt vooral op bestelling, waarmee hij aansluit bij een traditie van meesters uit het verleden. Zijn eerste fresco's realiseert hij in opdracht van privépersonen op tuinmuren, in traphuizen en salons. Ook firma's, restaurants en gemeentelijke overheden doen een beroep op hem. Hij wil de droom vertolken van zijn opdrachtgevers met gebeurtenissen uit hun leven en hun herinneringen. Hij vertelt hun verhaal met verf. Muurschilderingen in de publieke sfeer weet hij passend in de omgeving te integreren. Hij doorbreekt muurvlakken met het *trompe-l'oeil* waardoor de werkelijkheid harmonisch overgaat in het imaginaire. Om een langere levensduur van zijn fresco's te garanderen, wordt de muur eerst met glasvezel en een speciale laag bezet. Bij het schilderen vertrekt Jean-Marc Collier van een tekening die hij vervolgens inkleurt en tot slot de details aanbrengt.

Met de renovatie van het gemeentehuis schildert Jean-Marc Collier, in opdracht van het Anderlechtse gemeentebestuur, op een achtergevel van het gemeentehuis, Van Lintstraat 4, het *Anderlechts Concerto*. De muurschildering met een oppervlakte van 175 m² en gedateerd september 2004, encenseert rond het gemeentehuis, dat centraal staat, de verschillende aspecten van de gemeente Anderlecht. Aan de voet van het gemeentehuis het Erasmushuis, daaronder het kanaal met op het voorplan een aangemeerde woonboot. Rechts bovenaan het silhouet van de Sint-Pieter en Sint-Guidokerk.

Allerhande kleine motieven vormen een allusie op andere aspecten van de gemeente. Een verwijzing naar het dierenasiel Veeweyde is de kat die links om het hoekje komt kijken. Tegen de stoep ligt een voetbal, teken voor de beroemde voetbalclub. Het uithangbord met daarop de afbeelding van een stier verwijst naar het slachthuis. De palmboom boven het dak van het Erasmushuis zorgt voor een exotisch tintje, een herinnering aan Colliers verblijf in Algerije, maar is ook een toespeling op de diversiteit die de Anderlechtse bevolking kenmerkt. De dame op de *loggia* van het gemeentehuis is de echtgenote van de schilder.

Omdat de gevel vrij hoog is, gebruikt Jean-Marc Collier voor dit fresco een compositie gekenmerkt door een stapeleffect. De toeschouwer wordt in de schildering ingeleid door een *trompe-l'oeil* waarbij de werkelijk gebouwde gevel overgaat in de muurschildering. De schilder nodigt ons uit om stil te staan bij de inplanting van het gemeentehuis in Kuregem. Het gemeentehuis, in 1879 plechtig geopend, wendt zich met zijn mooie voorgevel en vooruitspringende toren af van het centrum van de gemeente. Collier plaatst het gemeentehuis opnieuw centraal in het historische Anderlecht.

De huidige generatie graffitikunstenaars

Graffitikunst is ontstaan in New York in de late jaren '60 als onderdeel van de hiphopcultuur. In de jaren '80 deed de graffitikunst haar intrede in Europa. Er is een grote waaier aan types van graffiti en er worden verschillende technieken gebruikt om ze aan te brengen. Tags zijn snel aangebrachte 'handtekeningen' waarmee de persoon zijn stempel drukt op een zichtbare plaats. Een *throw up* is een grote uitgewerkte tag, meestal samengesteld uit één lijn. Bij ronde letters spreekt men van *bubble style* en bij hoekige letters van *block style*. Een graffitoschildering bestaat uit een *outline* en een *fill-in*, wat ook een *piece* wordt genoemd. Hierin onderscheiden we een kalligrafie, als de schildering bestaat uit tekst, en een fresco, als er afbeeldingen of figuren worden aangebracht.

Coin d'Art is ontstaan uit een groep vrienden die kunst beoefenden binnen de socioculturele sector. Ze brachten met hun artistieke expressie in Kuregem een nieuwe dynamiek in de ontwikkeling van socioculturele activiteiten. Ze wilden ook een rol spelen bij de sociale integratie, het harmonieus samenleven en de solidariteit onder de verschillende aanwezige culturen in de wijk.

In 2004 werd *Coin d'Art* opgericht. Kalligraaf Çetin Dogan bouwt de sociaalartistieke organisatie uit tot hij in 2007 overlijdt. Op zijn sterfbed vraagt hij aan zijn broer İsmail om *Coin d'Art* verder te zetten. In 2007 zegt İsmail – die als karikaturist voor een krant werkte – zijn werk op om als coördinator en animator bij *Coin d'Art* aan de slag te gaan.

In 1976 vluchtte de vader van İsmail en Çetin Dogan naar België. Omwille van zijn politieke overtuiging werd hij in Turkije vervolgd. Hun moeder was op dat moment reeds overleden. Hun vader wordt in België erkend als vluchteling. İsmail is in 1963 en Çetin in 1964 geboren te Istanbul. Beiden zijn autodidact.

Coin d'Art geeft creatieve ateliers, vooral kalligrafie en het maken van karikaturen en soms ook het schilderen van fresco's en belettering, in scholen en verenigingen. In de Van Lintstraat beschikt *Coin d'Art* over een klein bureel voor hun administratie en een atelier waar op woensdag- en zaterdagmiddag de creatieve activiteiten plaats vinden waar kinderen en jongeren zich individueel voor kunnen inschrijven.

Op het Jorezplein werd in 2008, in het kader van het wijkcontract Raad (2004-2008), op een muur van de school, achter het sportterrein, een fresco aangebracht met een oppervlakte van 125 m². İsmail Dogan van *Coin d'Art* bracht hiervoor vijf werkloze jongeren uit de wijk samen. Het ontwerp is in overleg met hen tot stand gekomen. Daarvoor kwamen ze samen in het atelier van *Coin d'Art*. Wat vinden jongeren belangrijk voor hun leven in de wijk? Het zijn: hoop, broederschap, respect, werk, sport, voetbal, vrede, cricket, vriendschap, solidariteit, samenleven. De volledige realisatie van de muurschildering nam zes tot zeven weken in beslag.

De gemeente heeft hiervoor 12 250 euro betaald aan *Coin d'Art*, die zorgde voor de betaling van de vijf jongeren en de aankoop van het materiaal. De gemeente vroeg een garantie van vijf jaar. Er werd goede verf gebruikt en het geheel werd afgewerkt met twee lagen vernis. İsmail zegt dat het fresco een levensduur heeft van ruim vijftien jaar. Spijtig genoeg werd een tijd na de realisatie van de muurschildering, bij de aanleg van het sportterrein, het onderste gedeelte verstopt achter een muurtje met zitbanken. Bovendien oefent de smalle ruimte tussen het fresco en de zitbanken een aantrekkingskracht uit op zwerfvuil. Het getuigt van weinig coördinatie vanwege de gemeente bij de uitvoering van de werken.

Urbana Project wil stedelijke kunsten op de voorgrond brengen en lacunes opvullen. In dat perspectief wil *Urbana Project* een broedplaats zijn van vernieuwing, plaatsen creëren waar men zich artistiek kan uitleven en de integratie van kunst verbeteren in de publieke ruimte en op privéplaatsen. Het project wil ook Belgische kunstenaars internationaal bekender maken zoals Pablo Gonzalez, alias Sozyone. Graffitiërs voegen wel vaker 'one' toe aan hun naam of schuilnaam. Pablo is in 1973 geboren te Brussel. Hij woont en werkt nu in Spanje, in de stad Valencia.

Op de hoek van de Poincarélaan en de Moretusstraat heeft Sozyone in 2012 in drie dagen tijd abstracte en kleurrijke vormen geschilderd. De vlakken vormen een aangezicht ondersteund door handen. Vooraf werd de gevel behandeld en een grondlaag aangebracht. Met verschillende spuitbussen verf werd de blinde gevel een nieuw leven ingeblazen. *Capsule Entertainment* heeft van de uitvoering een filmpje gemaakt dat men kan bekijken op de website van *Urbana Project*.

Sinds de gemeente Anderlecht in 2005 met geld uit het wijkcontract Scheikundige de *eclectische* gevel met de sgraffiti van het schoolgebouw in de Pastoor Cuyllitsstraat liet renoveren door *Murmuur* en de gemeente Sint-Jans-Molenbeek in 2007 een muurschildering in de Heyvaertstraat financierde met geld uit het wijkcontract Heyvaert (2002-2006), wordt geld van de wijkcontracten wel vaker aangewend voor de uitvoering van een graffiti.

Impressie op een huidig fragment van een muurschildering op betonnen platen langs de Heyvaertstraat. Het oorspronkelijke fresco werd gerealiseerd tijdens een buurtfeest in 2007 en gefinancierd met geld uit een Molenbeeks wijkcontract.

Het driedimensionele fresco "The mask" in de Heyvaertstraat is een collectief werk van kalligraaf en schilder Solo Cink en ontwerper Ognev Vlaminc.

Het wijkcomité Chrysalide – in de buurt van de Hoedstraat en het Jorezplein – vond trouwens dat er veel te veel geld ging naar het fresco *Espoir* op het Jorezplein. Geld dat beter aan iets anders kon besteed worden. De noden op sociaal vlak zijn in Kuregem immers immens. Een graffito brengt wel kleur in de wijk en schept ook – weliswaar erg tijdelijk – tewerkstellingskansen zoals voor de vijf werkloze jongeren die enkele weken aan het werk waren op het Jorezplein of door de vele arbeidsuren van *Murmuur* – een onderneming voor socioprofessionele inschakeling die werkloze jongeren een opleiding geeft – voor het schoonmaken van de gevel. Positief is ook dat organisaties – zoals *Murmuur* en *Coin d'Art* – op die manier voor hun werk in de wijk erkenning krijgen. Maar het blijven druppels op een hete plaat. In dat opzicht heeft Chrysalide gelijk. De 'grote' problemen – armoede, scholingsgraad, werkloosheid... – blijven en nemen alleen nog maar toe. Zijn er parallellen te trekken met de art-nouveaubeweging, einde 19e eeuw, waar de sociale ellende toen ook zorgde voor verval en de burgerij meende dit te kunnen ombuigen door de laaggeschoolde bevolking een interesse voor kunst en cultuur bij te brengen?

Opmerkelijk is de creatie – gefinancierd vanuit het wijkcontract Sluis-Sint-Lazarus (2008-2012) – die sinds 2012 de zijgevel siert van een gebouw in de Heyvaertstraat, boven de bandencentrale op de hoek met de Liverpoolstraat. De vzw Costik coördineerde en begeleidde het artistieke project. Costik is actief op het gebied van stadskunst. Het beschikt over een netwerk van kunstenaars en organiseert workshops. Het driedimensioneel fresco in de Heyvaertstraat is een mix van twee soorten stedelijke kunst. Het is een collectief werk van kalligraaf en schilder Solo Cink en ontwerper Ognev Vlaminc. Recyclagemateriaal – 250 plastic flessen, 153 cd's en 40 VHS-cassettes – is door Ognev Vlaminc geïntegreerd in de tekening van Solo Cink om een uniek werk te vormen. De inspiratie voor *The Mask* (het masker) vonden de kunstenaars in de buurt zelf. De Heyvaertbuurt is superdivers en de voornaamste activiteit is hier het recyclen van auto's en zoveel meer voor de Afrikaanse markt.

Ognev Vlaminc heeft het fresco bovenaan gehandtekend met "maximalisme". Dit is de naam van zijn eigen artistieke beweging die overschotten uit onze wegwerpmaatschappij verwerkt tot nieuwe creaties. Hij wil als kunstenaar op een positieve manier omgaan met de realiteit waarin we vandaag leven. Niet alles op een moraliserende manier in vraag stellen maar met een positieve ingesteldheid op zoek gaan naar oplossingen.

Solo Cink – die tot 2017 in Brussel woonde – is afkomstig uit het graffitimilieu en leert de kalligrafie kennen tijdens zijn reizen. Nu creëert hij vooral geometrische, sacraal en symbolisch geïnspireerde werken. In een soort van georganiseerde chaos herinterpreteert hij 'de letter' door een opeenvolging van vormen en omtrekken tot stand te brengen. Abstract zijn zijn werken nooit, doortrokken van betekenis altijd.

In de wijkcontracten wordt wel geld voorzien voor de uitvoering van een project maar latere herstellings- en onderhoudswerken worden meestal door de gemeenten niet meer begroot. Het is lovenswaardig dat Costik in december 2017, vijf jaar na het aanbrengen van het fresco in de Heyvaertstraat, de nodige herstellingen zelf heeft gefinancierd. Ook heeft Costik, met eigen middelen, in 2013, aan de Ninoofsepoort waar de Heyvaertstraat begint, in samenwerking met de beweging *Picnic The Street*, graffiti aangebracht op drie houten panelen: een kalligrafisch werk van Solo Cink en twee abstracte fresco's van Eyes-B en Defo Dalbino.

Van Solo Cink treffen we nog een werk aan in het Liverpoolpark. In dit park werden meerdere creaties aangebracht. De oude graffito – in 'New Yorkstijl' uit de jaren '80 en '90 – is nog een overblijfsel van het vroegere Liverpoolpark. De recente kunstcreaties werden alle gefinancierd vanuit het wijkcontract Passer (2013-2017). Men had daarmee de bedoeling om wijkbewoners – vooral jongeren – te betrekken bij het wijkcontract en het park. Met geld van een eerder wijkcontract – het wijkcontract Lemmens – werd het Liverpoolpark heraangelegd en heringericht. De gemeentelijke overheid wil met de participatie van de bewoners het roer volledig omgooien en de negatieve herinneringen aan het vroegere park uitwissen.

Vroeger stond immers het Liverpoolpark – alhoewel voor een groot gedeelte aangelegd met Europees geld – lang symbool voor het mislukken van de wijkcontracten in Kuregem. Let op: het Liverpoolpark – en dat in tegenstelling tot het Dauwpark – is niet zeven dagen op zeven geopend bij gebrek aan voldoende middelen voor het toezicht. De parkwachters van het Dauwpark worden betaald door het Brussels Gewest terwijl de buurtanimator van het Liverpoolpark voor de gemeente werkt.

De twee schilderijen en de beschilderde paletten, in oktober 2016 aangebracht op de rechtermuur van het Liverpoolpark, zijn het resultaat van de creativiteit van enkele jongeren uit de wijk. Ze werden hierin begeleid door de gemeentelijke dienst voor Gezondheids promotie en door twee organisaties, *Boul de Neige* en *Jeunes Actifs dans le Volontariat et les Voyages Alternatifs* (JAVVA). *Boul de Neige* kwam met hun *Mobile Tent*, een project ter bevordering van de sociale cohesie in de openbare ruimte in het kader van het wijkcontract, enkele keren naar het Lemmensplein. JAVVA ondersteunt en begeleidt individuele jongeren die vrijwilligerswerk willen doen in lokale projecten in het buitenland. De organisatie – die haar burelen in de Raphaëlstraat te Kuregem heeft – wil de culturele diversiteit bevorderen.

De graffito op de linkermuur is het resultaat van een workshop in augustus 2014, georganiseerd door *Académie d'été*, die ook ateliers begeleidt in *Institut Notre-Dame* in de De Fiennesstraat te Kuregem. Samuel Idmtal begeleidde de workshop voor een tiental jongeren tussen 12 en 18 jaar. Samuel heeft eerst een aantal jaren gewerkt als journalist en ging daarna als leerkracht plastische opvoeding aan de slag. Hij is autodidact en gebruikt als techniek de *stencilgraffiti*. Samuels voorliefde voor portretten komt in het Liverpoolpark duidelijk tot uiting. Van links naar rechts: Martin Luther King, Mohammed Ali, Nelson Mandela en Romelu Lukaku Balingoli. De figuur van Mohamed Ali werd later, in augustus 2017, aangebracht ter vervanging van een afbeelding van een jongere, welke beschadigd geraakte. Ballen van het nabijgelegen sportterrein kwamen immers vaak terecht tegen de tegels die verwerkt zijn in de graffiti.

Rezolution is opgericht in 2008 door jongeren. Het doel van de organisatie is om jongeren kansen te bieden om vooral hun artistieke talenten te ontplooiën. In de beginjaren realiseerde *Rezolution* verschillende projecten maar zonder over een vaste ruimte te beschikken. Sinds 2014 hebben ze een eigen lokaal in de Scheikundigestraat. Ze organiseren diverse ateliers: slam en rap, *hiphop*, beat-making, muziek, deejaying, graffiti, video, kick boxing...

In juli 2015 verzorgde *Rezolution* een workshop graffiti voor jongeren van 15 tot 17 jaar onder de leiding van de graffitikunstenaars HMI en Demaone. De twee graffiteurs werken in eenzelfde groep, de 'crew' CNN. Op een muur buiten, gedeeltelijk overdekt, waar *Rezolution* is gehuisvest, werden verschillende technieken geoefend. Na het oefenen met spuitbussen werd er een brainstorm gehouden hoe men de graffito in het Liverpoolpark wou realiseren. Er werd gekozen om een kalligrafito – is de samentrekking van kalligrafie en graffito – te maken met de tekst "Ne jamais abandonner" (Geef nooit op). Uiteindelijk werd de graffito in het Liverpoolpark door de jongeren gerealiseerd onder de leiding van Demaone en Solo Cink.

Boven de graffito maakte Solo Cink nog een eigen werk. Hij gebruikte daarvoor dezelfde tekst maar in verschillende talen waaronder Arabisch, Wolof en enkele Aziatische talen.

Een graffito kan ook gemaakt worden met behulp van affiches die op een muur worden aangebracht. Vanuit verschillende artistieke disciplines werden op het plein voor de kerk in de Dr. De Meersmanstraat en in het Dauwpark, portretten gerealiseerd van een dertigtal wijkbewoners. Van de portretten werden door de gemeente Anderlecht affiches gemaakt. Eind 2017 werden door de gemeente – met assistentie van schilder en beeldend kunstenaar en tevens coördinator van het project, Blaise Patrix – elf affiches aangebracht tegen de muren van het Liverpoolpark. Dankzij de zeer goede respons van de bewoners op het project *Présent(e)s* en omwille van het feit dat de affiches snel loskwamen, wordt overwogen om over de hele muurlengte van het park een zeildoek aan te brengen met daarop nog meer portretten van wijkbewoners.

Ton droit à la fenêtre

Het deel van de Bergensesteenweg tussen de Albert I-square en het kanaal is verloederd en onherbergzaam door leegstand en verdwenen handel. Er is in dit deel van de Bergensesteenweg enkel een passage van auto's, tram en bus. Twintigduizend personen per dag naar het centrum van Brussel. De straat wordt enkel gekleurd door de stadsvervuiling. De bewoners hebben het gevoel dat politici en overheid er zich weinig van aantrekken. Daarom nam Joëlle Petit, een jonge moeder en leerkracht kunstgeschiedenis, het initiatief om dit deel van de Bergensesteenweg kleur te geven. Haar project *Ton droit à la fenêtre* won bij Prométhéa, een bedrijvenclub ter verbetering van de stedelijke omgeving in Brussel en ondersteund door het Brussels Gewest, de "Bruocsellaprijs 2011". De eerste prijs uit vijftientig ingediende projecten was goed voor 22 000 euro.

Het project is geboren uit de fascinatie voor het werk van Friedrich Hundertwasser, geboren als Friedrich Stowasser (1928, Wenen – 2000, Nieuw-Zeeland). Hundertwasser stelt zichzelf voor als de genezer van eentonige gebouwen zonder ziel. Mensen ervaren weinig eigenheid in de gestandaardiseerde appartementen die ze bewonen. Hundertwasser wil bewoners hun creativiteit teruggeven. In het kleurige *Hundertwasserhaus* te Wenen heeft elke huurder het recht om vanuit het raam zowat alles te schilderen wat binnen handbereik ligt. Dit idee ontwikkelde de Oostenrijkse kunstenaar in zijn werk *Dein Fensterrecht, deine Baumpflicht*.

Hundertwasser begon als schilder. Vanaf het begin kwam in zijn schilderijen de aantrekkingskracht voor architectuur tot uiting. Hij hecht heel veel belang aan de natuur en aan kleur en maakt gebruik van verf, mozaïeken, klimplanten... In 1991 opende te Wenen het *Kunst Haus Wien*, een museum gewijd aan het werk van Hundertwasser. Uit de eenvoud van Hundertwassers werk en zijn sociaal engagement haalde Joëlle Petit haar inspiratie.

Een andere inspiratiebron vond Joëlle Petit in de stad Tirana in Albanië. Edi Rama, kunstenaar én burgemeester van deze stad, wou Tirana niet slopen en heropbouwen maar wel het uitzicht van zijn stad veranderen. Hij is zelf begonnen met de eerste tekeningen aan te brengen op gebouwen. Daarna zijn andere kunstenaars, kinderen, bewoners... verdergegaan. Het welzijn in de stad is daardoor verbeterd en de criminaliteit verminderd. Edi Rama werd verkozen tot de beste burgemeester ter wereld.

Ook langs de Bergensesteenweg hoeven woningen niet gesloopt te worden. We hoeven niet volledig te herbeginnen. We kunnen troosteloze gebouwen omvormen tot levendige woonplaatsen die de vreugde wekken van voorbijgangers. Het welzijn van de bewoners wordt bepaald door hun omgeving. Het project *Ton droit à la fenêtre* beoogde een balans te vinden tussen ieders persoonlijke smaak en er toch voor te zorgen dat alle gevels een samenhangend geheel vormen. Als eerste idee werd geopperd alleen de omtrek van de ramen te schilderen en eventueel gebruik te maken van één *sjabloon*, maar dat kon de eigenaars niet overtuigen. Ze waren meer gewonnen om de volledige gevel te schilderen. Iedere bewoner koos één kleur. Enkel de omtrek van de ramen werd geschilderd in een andere kleur.

Het project beoogde dat aan weerszijden van de Bergensesteenweg 28 huizen zouden geschilderd worden door een 100-tal gezinnen (ongeveer 100 huisbellen en brievenbussen). Het schilderen deed iedereen zelf. Uiteindelijk werden in 2012 slechts aan één kant van de Bergensesteenweg 7 gevels geschilderd. Een achtste gevel werd – omwille van de verkoop van het huis – toen niet geschilderd maar wel later door de nieuwe eigenaar. Niet in het rood zoals de huurders verkozen. De omtrek van de ramen werd hier niet in een andere kleur geschilderd.

Samenlevingsopbouw Brussel, groep Intro en de gemeente Anderlecht waren partner in het project. De grootste kost was het huren van de stellingen. De gemeentelijke Wijkregie plaatste de stellingen. Het ontvetten van de gevels, het uitvoeren van lichte herstellingen en het aanbrengen van de grondlaag gebeurde door groep Intro. Een deel van de gebruikte verf was een gift van een grote verfproducent. Het grootste pijnpunt voor Joëlle Petit was de stedenbouwkundige vergunning en zeker de lange wachttijd – twee jaar – tot het bekomen van de gemeentelijke toelating. Dit stond in schril contrast met de spontaniteit en het enthousiasme van de bewoners. Tijd wordt heel anders beleefd in een administratie dan op het terrein.

De betrokkenheid door Samenlevingsopbouw Brussel verliep vanuit de Woonwinkel. Het was een andere manier om bewoners te benaderen. Samenlevingsopbouw Brussel deed de aanvraag voor de stedenbouwkundige vergunning en organiseerde samen met Joëlle Petit bewonersvergaderingen. Joëlle maakte op basis van de kleuren door de bewoners gekozen simulaties van de gevels als voorbeeld. Door de contacten met de bewoners kon ook gewerkt worden aan de erbarmelijke binnenkant van de woningen. De huurprijzen zijn er relatief laag, maar de eigenaars investeerden niet in de woningen. Zo werden na het schilderen van de gevels enkele binnendeuren vervangen en kreeg de gang een opfrisbeurt. Enkele bewoners schilderden met de verfoverschotten ook de binnenkant van hun woning.

20

Met "Ton droit à la fenêtre" kreeg een onherbergzaam deel van de Bergensesteenweg ten gevolge van leegstand en verdwenen handel – vlak vóór de spoorlijn – een opfrisbeurt.

Kunst in en aan gebouwen

11

17

18

18

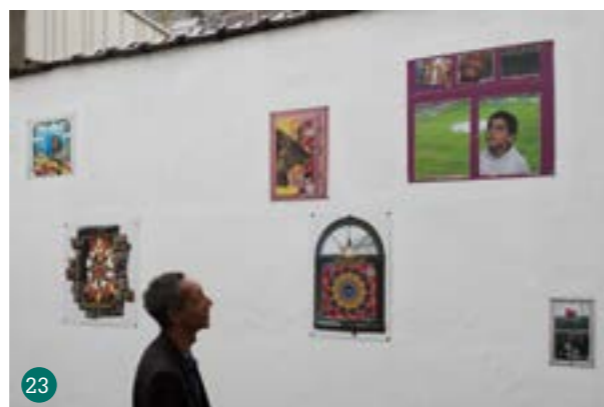
22

18

26

23

De poorten van onze wereld

In 1975 werd een groot woonblok in de Grondelsstraat door de Anderlechtse Haard in gebruik genomen. De Grondelstoren – achttien verdiepingen hoog – telde bij de feestelijke opening 381 appartementen voor ongeveer 900 bewoners. Op de muren en plafonds van de toegangsruimtes van het woonblok realiseerde de groep Cuesmes 68 “De poorten van onze wereld”, een geheel van 540 m² muurschilderingen. Edmond Dubrunfaut met Groupe de Cuesmes 68 en Ph. De Jaeger schilderden ze tussen 1975 en 1977.

21

Edmond Dubrunfaut is geboren in 1920 in Denain (Noord-Frankrijk). Hij groeit op in Calonne in de omgeving van Doornik. Hij volgt een artistieke opleiding aan de *Académie de Tournai* en van 1940 tot 1943 aan de School van Ter Kameren (*Ecole nationale supérieure d'Architecture et des Arts décoratifs, La Cambre*) in Brussel. Van 1948 tot 1978 is hij leraar aan de *Académie de Mons*. Hij is er docent monumentale schilderkunst in de secties Architectuur en Schone Kunsten. Edmond Dubrunfaut heeft keramische tegels, wandtapijten maar vooral muurschilderingen aangebracht op grote muren van openbare gebouwen in Brussel en Wallonië. De wandkunst blijft hem bijna zijn hele leven fascineren behalve de laatste jaren, waar hij het houdt bij tekenen. In 2007 overlijdt hij te Veurne.

Samen met Roger Somville en Louis Deltour sticht hij in 1947 de groep *Forces murales*, die tot 1959 actief blijft. Het collectief verdedigt onder andere een openbare kunst voor allen, aan te brengen daar waar mensen voorbijkomen en leven. Hij speelt ook een actieve rol bij de oprichting in 1954 van de groep *Art et Réalité*.

Met zijn studenten van de *Académie de Mons* richt hij de groep Cuesmes 68 op. De naam van de groep is de plaats waar in 1968 dit collectief zijn eerste opdracht uitvoerde. Scholen, ziekenhuizen, gemeentehuizen, toegangshallen, vakbondslokalen... worden het werkterrein van Cuesmes 68. De groep is actief tot 1978, wanneer het mandaat van Dubrunfaut aan de *Académie de Mons* afloopt.

In iedere inkomhal wordt een poort van onze wereld geschilderd: “De poort van de zon” (Grondelsstraat nummer 63), “De poort van de aarde” (nummer 61) en “De poort van de maan” (nummer 59). De zon is bron voor het leven en voedt de aarde. De aarde brengt het voedsel voort. In “De poort van de maan” wordt de vooruitgang van de mensheid getoond dankzij de wetenschap. Een wetenschap die goed moet worden aangewend, niet voor de vernietiging maar ten dienste van de mens. Om de kubusvorm van de toegangshallen te doorbreken, worden de fresco's telkens beheerst door een cirkel en een spiraal. De muurschilderingen zijn uitgevoerd met acrylhars en een afwerklaag in acrylvernis.

De poort van de zon. De centrale cirkel op de zoldering – *de mythe van Helios* – wordt bevolkt door de zonen en dochters van de Griekse zonnegod, die drie witte stieren bewaken. In het midden de maan tegen een blauwe hemel. Lichtenergie is de basis voor het leven en de groei van de planten, de bloemen en de vruchten.

Ook in de oceanen is er leven. De spiraalsliert bovenaan toont de fotosynthese in de zee. Het leven begint in het water. Een vis wordt vogel. Tussen de dolfijnen en vissen – met een knipoog naar de Grondelsstraat – stapt een jong paar vooruit in de richting van een betere wereld waar er gelijkheid is tussen vrouw en man. De vrouw draagt een rode sjaal.

21

In de poort van de zon wordt de centrale cirkel op de zoldering bevolkt door de zonen en dochters van de Griekse zonnegod, die witte stieren bewaken. In het midden de maan tegen een blauwe hemel.

21

De vruchtbare aarde die het voedsel voortbrengt. Een koppel straalt de eenheid uit waaruit het leven ontstaat.

De muur links toont mensen die een bos aanplanten en groenten oogsten. Een tuinman die de zaaibedjes klaarmaakt. De invloed van de maan bij het zaaien. Een koppel oogst prei. Tegen de zoldering een jachttafereel. Op de rechtermuur de bedrijvigheid van de mens: het kappen en snoeien van een boom. Het serre-effect waarbij zonlicht wordt omgezet in warmte-energie.

Dankzij hun werk, zorg en kennis hebben ze een goede opbrengst. Een vrouw deelt druiven uit aan de kinderen. De opbrengst wordt verdeeld. Op de linkermuur een baadster. Het is genieten van de zon die geassocieerd wordt met vakantie en spelen.

De poort van de aarde. Boven de toegangsdeur zien we harmonische scènes van vrede en verstandhouding. In inkomhal nummer 61 staat de mens, als scheppende en vernielende kracht, centraal. De centrale cirkel van de zoldering toont, op basis van een tapijtmotief, 'de rondedans van de volkeren' met vriendschap, broederschap, vrede en eenheid onder volkeren en rassen als waarborg voor de toekomst. In het midden de maan en de zon.

Op de muur links dagdagelijkse tafereelen zoals de boeren die zorgen voor het voedsel. De vruchtbare aarde die het voedsel voortbrengt. Een koppel straalt de eenheid uit waaruit het leven ontstaat. Op de muur rechts zijn boeren verenigd rond het scheren van een schaap. Helemaal onderaan houdt een hond de wacht. Want het kan ook omslaan in het tegendeel: angst en vernieling door burgeroorlog, bewapeningswedloop en nucleaire dreiging.

In de spiraal, die zoldering en muren verbindt, wemelen misvormde lichamen en skeletten van mens en dier. Met een knipooog naar de schilder Jeroen Bosch. Er is ook de confrontatie met de problemen verbonden met honger in de wereld en de dreiging van een atoomoorlog door het slecht gebruik van de vooruitgang in de wetenschap.

De poort van de maan. Centraal in de toegangshal nummer 59 staat de vooruitgang en de verovering van de ruimte dankzij de wetenschap. Op de muur links bereiden ruimtevaarders zich voor op hun expeditie en wordt hun ontmoeting buiten de tijd – met een verwijzing naar Einstein – geschetst. Ook de uil tegen de zoldering achteraan verwijst naar de wetenschap, die moet gebruikt worden in dienst van de mens, niet voor de vernietiging ervan.

De centrale cirkel op de zoldering brengt met 'de rondedans van de kosmonauten' een hulde aan de Amerikaanse en Russische pioniers van de ruimtevaart. Joeri Gagarin was de eerste man en Valentina Tereshkova de eerste vrouw in de ruimte. In het midden de zon en de aarde. In het cirkelsegment openen zich grote rode bloemen als grillige sterren aan een blauwe hemel.

De scène op de muur rechts toont de spectaculaire terugkeer van een ruimtecabine geobserveerd door een groep vrouwen met kinderen. Links van de toegangsdeur ziet men de eerste maanwandeling van Neil Armstrong en Buzz Aldrin. Van zijn groots kosmisch avontuur brengt de astronaut een stukje herinnering mee.

De Grondelstoren wordt vanaf 2019 volledig gerenoveerd. Isolatie en renovatie van balkons, ramen en gevel waren reeds langer broodnodig. Op het dak worden een of meer windmolens en zonnepanelen geplaatst om de gemeenschappelijke delen – gangen en liften – te voorzien van elektriciteit. Tegen de straatkant werd reeds eerder – in het kader van het wijkcontract Kanaal-Zuid – een nieuw passief gebouw, met een groen dak, opgetrokken voor een sociaal restaurant en polyvalente ruimte.

22

Een fotografisch fresco gerealiseerd in mei 2018 naar aanleiding van het buurtfeest aan de woonblokken van de Albert I-square. Het werk stelt de bewoners voor van woonblok 1 en bevindt zich in de inkomhal tegenover de mozaïeken die aangebracht werden bij de bouw van het appartementsgebouw.

10

Mozaïek van Jeanine Dugnolle op het Lemmensplein.

Andere creaties in en aan gebouwen

Bij de start van de bouwwerken van de woonblokken aan de Albert I-square – plechtige ingebruikneming in 1956 – gaf de Anderlechtse Haard opdracht aan een kunstenaar om in de vier inkomhallen een kunstwerk aan te brengen. Hier werden, rond 1959, mozaïeken gerealiseerd waarvan er verschillende beschadigd of verwijderd zijn. Oorspronkelijk bevonden er zich in elke inkomhal vier mozaïeken, samengesteld uit telkens zeventig keramiektegels. De vier mozaïeken vormden in iedere inkomhal een geheel rond een bepaald thema. In de inkomhal op nummer 1 – waar nog drie mozaïeken bewaard zijn gebleven – heeft het onderwerp wellicht te maken met mobiliteit (een schip, een fiets, een luchtballon) en/of de natuurelementen (water, vuur, aarde en lucht). In de andere inkomhallen blijven er geen of slechts één en twee mozaïeken over. Een mogelijk thema hier zijn de oogsten en de seizoenen.

22

Ook aan het Lemmensplein treffen we twee mozaïeken aan. Ze zijn recenter werk alhoewel ook al vijftien jaar geleden gecreëerd. De tegels zijn aangebracht op twee van de eerste drie woningen, eigendom van de gemeente, die aan het Lemmensplein gerenoveerd werden. Hierdoor hebben de twee creaties met keramiektegels ook een symbolische waarde. De woningen werden niet gerenoveerd door de gemeente zelf maar door de Huurdersunie van Anderlecht-Kuregem, die zo aan de gemeente Anderlecht het signaal wilde geven om – ook in Kuregem – zorg te dragen voor haar eigen patrimonium. De Huurdersunie verkreeg de drie woningen in erfpacht. Na dit voorbeeld is de gemeente begonnen om zelf haar gebouwen aan het Lemmensplein te renoveren. Dat alles nog altijd moeizaam verloopt, heeft Manuel Escobar Lehmann nog aan de kaak gesteld met zijn laatste ingreep op het Lemmensplein in 2016, wat ik eerder in deze publicatie reeds aanhaalde.

10

Henri Deprez maakte het werk met keramiektegels op de hoek met de Zeemtouwersstraat, Lemmensplein nummer 12. De tekst is in het Esperanto “*Konkordo respecto amo necesas por la paco en la mondo*”. Wat betekent: éénsgezindheid, respect en liefde zijn nodig voor vrede in de wereld. Henri – steeds onderweg per fiets – woonde in het appartementsgebouw aan de Pottengoedstraat, vlakbij het Lemmensplein. In die periode was hij één van de aardewerkbakkers in het keramiekatelier van Beeldenstorm en *La Rosée*, die zorgden voor de verfraaiing van gevels. Henri was tevens een fervent verdediger van het Esperanto, een kunstmatige internationale taal, speciaal ontworpen om mensen uit verschillende culturen met elkaar te laten communiceren. “*Konkordo*” verwijst ook naar “*Place du Concordat*”, een naambordje dat bij de renovatiewerken werd teruggevonden aan de gevel van het hoekhuis en vermoedelijk de voormalige naam was van het Lemmensplein.

De keramische tegels op de hoek met de Pastoor Cuylitsstraat – Lemmensplein nummer 6 – is een creatie van Jeanine Dugnolle. Dit werk verwijst naar een kruidenierszaak die hier vroeger was.

Van mozaïeken gaan we naar het ‘kunstzinnig’ bewerken van foto’s door gebruik te maken van een computerprogramma. De fotomontages die de binnenkoer sieren bij Media Actie Kuregem-Stad (MAKS), Georges Moreauststraat nummer 110, zijn gemaakt tijdens de ateliers ‘CreaKids’ en ‘CreaSeniors’. Ze werkten in 2010 in het computeratelier van MAKS Digitaal samen aan het intergenerationeelproject “Vensters op de wereld”. Resultaat: dertien jonge en minder jonge kunstenaars – Alessandro Cammarata, Ahmed Abdallah, Azze-Eddine Barghout, Badreddine Barghout, Chaid Bouguem, Christiane Beullens, Jillali El Saidi, Mouad Daoudi, Nabil Atchakhou, Paul Rudaru, Rozario Alsina, Maria Teresa Montanes en Yagmur – geven hun kijk op de wereld. Op die manier werkt MAKS aan de digitale emancipatie van jong en oud en maakt het bewoners maatschappelijk meer weerbaar.

23

24

“Court circuit” op een woensdagnamiddag tijdens de “Ketmet” van Cultureghem.

25

De medailles van Jules en Edmond Miesse zijn het werk van Marcel Rau en Victor Demanet. Rau ontwierp tal van munten en medailles. Het bekendste muntstuk van zijn hand is waarschijnlijk de bronzen munt ter waarde van 50 centiem uit 1952, waarop het hoofd van een mijnwerker afgebeeld staat.

Kuregem is wat kunst betreft – net zoals op vele andere vlakken – superdivers en herbergt een grote rijkdom die het ontdekken meer dan waard is. Waarom je eigen creativiteit niet prikkelen met Court Circuit? Onder de oude overdekte veemarkt op de site van Abattoir bevindt zich een lijnenspel dat een mix is van een bordspel en een sporthal. Court Circuit heeft vier banen met een verschillende lengte. Het is geen gangbaar spel. Er is geen vast stramien.

Het draaiboek om het ‘spel’ te initiëren, vormt een uitdaging om zelf creatief aan de slag te gaan. Bij Platform Kanal en Abattoir groeide de idee om de grote ruimte rond het slachthuis en de noden van een stad met elkaar te verzoenen. De creatieve studio *Dear pigs* – waar de architecten Lode Vranken en Jan Laute samenwerken aan onder andere interventies in de openbare ruimte met de stad als inspiratiebron – kreeg de opdracht om een ontwerp te maken. Platform Kanal was een burgerbeweging gericht op de wijken gelegen aan het kanaal, waaronder de wijk Kuregem. Van 2008 tot 2014 was het een creatief laboratorium om samen aan de stad van morgen te werken. Wat heeft een stad als Brussel nodig?

In 2013 werd Cultureghem opgericht met als doel de ruimte van de site van Abattoir, die op vrijdag, zaterdag en zondag gebruikt wordt voor de markt, op de andere dagen van de week te gebruiken voor activiteiten en lokale noden gericht op de wijk. Zo organiseert Cultureghem op woensdagnamiddag Ketmet – een grote sport- en spelruimte – waar kinderen en hun ouders kunnen aan deelnemen en waar Court Circuit, naast tal van andere creatieve tools, ook een uitdaging kan vormen. Cultureghem droomt ervan om Court Circuit open te trekken tot buiten Abattoir naar de echte publieke ruimte rond de site.

Beeldhouwkunst aan gebouwen

Aan de zijgevel van het gebouw van *Institut Supérieur Industriel de Bruxelles* (ISIB) in de Grondelsstraat prijkt een gedenkplaat die hulde brengt aan het personeel van de laatste Belgische autofabrikant Automiesse en zijn stichter. De gedenkplaat – met een afbeelding van Jules Miesse (1872-1954) en zijn zoon Edmond Miesse (1894-1951), in de vorm van twee medailles – is het werk van twee beeldhouwers en tevens ontwerpers van medailles. Uit groen marmer beeldhouwde Marcel Rau (Brussel, 1886 – Brussel, 1966) de beeltenis van Jules Miesse en Victor Demanet (Givet, 1895 – Elsene, 1964) die van Edmond Miesse. De gedenkplaat is aangebracht op de plaats van de vroegere autofabriek Miesse, recht tegenover een plein, Jules en Edmond Miessesquare.

Beide medailles zijn waarschijnlijk gemaakt in de jaren '50, na het overlijden van beide heren. Tot aan de afbraak van de autofabriek sierden de beeltenissen van vader en zoon Miesse de gevel van de fabriek. Bij de bouw van de school op de plaats van de fabriek, einde van de jaren '70 of begin van de jaren '80, schonk het Automiesse-personeel de medailles aan het *Institut Supérieur Industriel de Bruxelles* en werden ze ingemetseld in een zijgevel van de school. Het *Institut Supérieur Industriel de Bruxelles*, een school voor de opleiding tot industrieel ingenieur, werd opgericht in 1977. Vandaag behoort de hogeschool tot de groep *Haute Ecole Bruxelles-Brabant* (HE2B). Van 1896 tot 1972 werden op de plaats van de school auto's gemaakt.

Jules Miesse richtte in 1894 in de Grondelsstraat te Kuregem zijn eigen metaalwerkplaats op. Voordien was hij werkmeester in de metaalslangafdeling van een ander bedrijf. In 1896 bouwde hij in de Grondelsstraat zijn eerste stoomauto. Vanaf 1906 produceerde Automiesse stoomvrachtwagens en iets later ook voertuigen uitgerust met oliemotoren. Vanaf 1910 werd de hoofdactiviteit de fabricage van lichte vrachtwagens. In 1927 stopte de productie van personenwagens. Door de groei van het bedrijf en de overname in 1929 van *Usines Bollinckx* verhuisde de productie voor een tiental jaren naar Buizingen.

26

Fonteinbeeld van Jacques Moeschal aan de voet van de Zuidertoren langs de kant van de Europa-esplanade.

27

De twee sportlui op mast is de synthese die Moustapha Zoufri maakte uit dertig creaties gemaakt door leerlingen van de basisschool "Chouette". Zoufri kreeg bekendheid met zijn sculptuur dat geplaatst werd op het gemeenteplein te Sint-Jans-Molenbeek ter nagedachtenis van de slachtoffers van de aanslagen in Parijs van november 2015 en in Brussel van maart 2016.

Vanaf de jaren '30 vervaardigde de fabriek tevens benzinemotoren waarmee ook motorfietsen werden uitgerust. In 1938 keerde Automiesse terug naar de Grondelsstraat waar in 1972 het laatste gefabriceerde voertuig, een autobus, de fabriek verliet.

Kunstenaar Marcel Rau, zoon van een architect, was het petekind van Victor Horta. Hij heeft een opleiding beeldhouwkunst en architectuur genoten aan de academie te Brussel in de periode 1903 – 1909. Beroepshalve was hij inspecteur sierkunsten en architectuur in het kunstonderwijs. Rau kreeg meerdere officiële opdrachten, waaronder heel wat oorlogsgedenktekens na de Eerste Wereldoorlog. Hij realiseerde verschillende grafmonumenten, decoratieve werken alsook bustes en portretten.

Victor Demanet, die opgroeide in Namen, maakte vooral in Wallonië van de openbare ruimte zijn tentoonstellingsgalerij. Zowel de Franse beeldhouwer Auguste Rodin als de Belgische Constantin Meunier waren voor hem een openbaring. In de voetsporen van Meunier vond Demanet ook inspiratie in de wereld van de arbeid. Hij creëerde portretten, bustes en andere beeldhouwwerken alsook verschillende officiële monumenten voor de slachtoffers van de beide oorlogen.

De sokkel van de Zuidertoren is bekleed met lichtgrijs gepolijst graniet en aan de oost- en westgevel telkens voorzien van een geometrisch fonteinbeeld. De beelden leiden het water, gebruikt voor de klimaatregeling in het gebouw, af naar een groot bekken. Ze zijn ontworpen door Jacques Moeschal en Jean-Pierre Ghysels, die in 1966 ex æquo de wedstrijd wonnen georganiseerd door de toenmalige Rijksdienst voor Werknemerspensioenen, nu de Federale Pensioendienst, die in het gebouw zijn kantoren heeft. Het beeld van Jacques Moeschal is gemaakt in roestvrij staal, dat van Jean-Pierre Ghysels is een kunstwerk in koper.

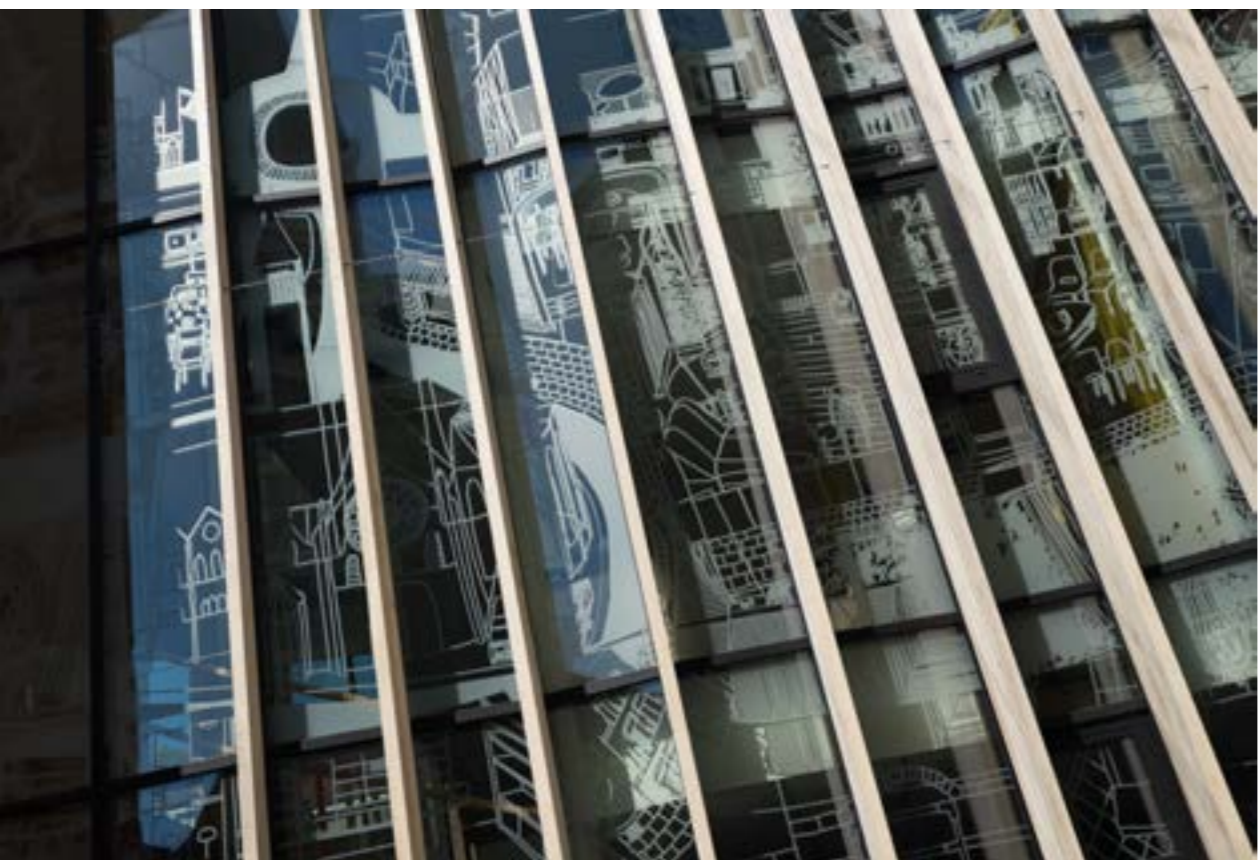
Langs de kant van de Europa-esplanade treffen we het beeld aan van architect en beeldhouwer Jacques Moeschal (Ukkel, 1913 – Oudergem, 2004). Hij studeerde architectuur bij Henry Lacoste aan de Academie van Brussel van 1929 tot 1941. Na zijn studies werd hij aan dezelfde academie benoemd tot hoogleraar. Jacques Moeschal richtte zich vrij snel tot de beeldhouwkunst, maar realiseerde als architect, na de Tweede Wereldoorlog tot in de vijftiger jaren, ook diverse bouwontwerpen. Hij is vooral gekend om zijn monumentale sculpturen. De kunstenaar experimenteerde voornamelijk met beton en staal. Jacques Moeschal had veel bewondering voor de klassieke kunsten uit de Romeinse en Griekse tijd. Zijn werken zijn geïnspireerd op het classicisme, zonder het classicisme te imiteren. Zijn sobere geometrisch-abstracte bakens stralen zijn geloof uit in de vooruitgang van de wetenschap en de evolutie van de technische mogelijkheden zonder de zin voor de vorm uit het oog te verliezen.

Langs de kant van de Paul-Henri Spaaklaan vinden we het beeld van Jean-Pierre Ghysels (Ukkel, 1932). De jonge Jean-Pierre genoot onderwijs aan de kunstschool van Maredsous. In 1953 behaalde hij er zijn diploma en ontving een beurs van de Franse regering, waarmee hij verder studeerde aan *L'Académie de la Grande Chaumière* in Parijs. Tussen 1958 en 1960 reisde hij doorheen Europa en het Midden-Oosten. Jean-Pierre Ghysels hanteert de contrasten tussen het gepolijst materiaal en de ruw gelaten delen om alzo met het licht te spelen. Hij werkte voornamelijk met brons, gehamerd metaal en roestvrij staal.

Niet aan de gevel van de sportzaal Heyvaert langs de Nijverheidskaai, maar er recht tegenover, aan het kanaal, zien we – in de hoogte – twee personages aan een mast. Het zijn twee sportlui, de ene met in zijn hand een skateboard en de andere met een bal. Het werk is van Moustapha Zoufri maar het vormt de synthese van dertig maquettes gemaakt in hout rond het thema 'sport' in 2008 door de leerlingen van het vijfde en het zesde leerjaar van de basisschool *Chouette*, gelegen net over het kanaal aan de Hertogin van Brabantplaats in Sint-Jans-Molenbeek. Moustapha Zoufri betreft wel vaker kinderen, jongeren of volwassenen bij de realisatie van zijn creaties.

De sportzaal en het vlakbij gelegen buurthuis werden gebouwd in 2007 – 2008 en, samen met de realisatie van het kunstwerk, gefinancierd vanuit het wijkcontract Heyvaert. De plaats van het kunstwerk – in de hoogte met als achtergrond de hemel – werd bepaald door de architect van de sportzaal. Moustapha Zoufri had uit esthetisch oogpunt het liever wat lager gezien. Maar uit de voorzorg voor mogelijke beschadigingen werd geopteerd om het kunstwerk aan een mast in inox aan te brengen. De beelden werden gegoten in een aluminiumgieterij te Eigenbrakel.

Moustapha Zoufri (Nador, 1959) heeft in zijn geboorteland Marokko economie gestudeerd. Begin de jaren '80 – toen hij emigreerde naar België – heeft hij een kunstopleiding gevolgd in ons land en beslist om kunstenaar te worden. Hij is leraar plastische opvoeding aan het *Athénée royal Andrée Thomas* te Vorst. Moustapha Zoufri schildert en tekent vooral, zowel in kleur als zwart-wit. Hij wil het leven weergeven in al zijn facetten. De kronkelingen en spiralen in zijn werk zijn voor hem het beeld van een wereld in volle evolutie.

28

De glasgevel van Medikuregem in de Joseph Dujardinstraat.

Een glasgevel voor Medikuregem

Het wijkgezondheidscentrum Medikuregem groeide uit de artspraktijk die in 1976 werd opgestart door Dr. Rik Verhaaren in het huis van landmeter Crickx. Toen de groeiende huisartsenpraktijk uit haar voegen dreigde te barsten, besloten de artsen Ferrant, Butaye, Van Hooste en Broekaert in 2008 over te stappen naar de 'forfaitgeneeskunde'.

In 2014 en 2015 werd de voormalige artspraktijk in de Joseph Dujardinstraat 8 volledig gerenoveerd en aangevuld met een nieuwbouw. Het buurthuis nummer 12, waarvan vandaag enkel de voorgevel is bewaard, vormde vroeger via een gemeenschappelijke tuin één geheel met nummer 8. Het werd aangekocht in september 2009. Tijdens de werken, in 2014 en 2015, werden de patiënten ontvangen in containergebouwen aan de kerk, op de hoek van de Joseph Dujardinstraat en de Moderne Schoolstraat. Sinds februari 2016 vond de werking van Medikuregem weer plaats in de vernieuwde gebouwen. Het was echter wachten tot februari 2017 tot de langverwachte glasgevel werd geplaatst.

Dit kunstwerk, opgelegd door de Vlaamse regelgeving, brengt niet alleen veel licht, maar ook een mooi schaduwspel wanneer de zon via de gezandstraalde tekening van Sofie Van der Linden de verbondenheid met de buurt en haar bewoners letterlijk in huis brengt. Het glasraam is een weerspiegeling van hoe buurtbewoners, patiënten en hulpverleners hun leef- en werkomgeving ervaren. Het toont de band tussen al deze mensen. De weg verbindt allerlei plaatsen die zij als belangrijke herkenningspunten in hun dagelijkse leven aangeven. Verleden, heden en toekomst lopen soms door mekaar. De legende van de afgebeelde weg is te verkrijgen bij Medikuregem. In het wijkgezondheidscentrum kunt u ook de originele tekening van de kunstenaar in detail bekijken.

Het team van Medikuregem wil met het vernieuwde centrum zijn werking en zijn dromen verderzetten om vanuit de brede eerstelijnsgezondheidszorg verder te bouwen aan een leefbaar en gezond Kuregem. Meer dan 4 300 patiënten genieten er kwaliteitsvolle eerstelijnsgezondheidszorg dankzij een interdisciplinaire ploeg van zesentwintig medewerkers.

In 2017 zijn architect Jan Laute en sculpteur Benjamin Husson op vraag van Medikuregem gestart met een kunstparcours – 'Bocal local' genoemd – waarbij patiënten en bewoners van de wijk betrokken worden en wat tegen 2021 wil resulteren in een artistieke interventie in – of vertrekkende vanuit – de binnentuin van het gezondheidscentrum. Jan Laute heeft zijn werkruimte bij *AAC Architecture* in de Lambert Crickxstraat en Benjamin Husson heeft zijn atelier in de Grondelsstraat en is tevens medewerker van de tentoonstellingsruimte *Apes & Castles*. Omdat door de verbouwing en uitbreiding van Medikuregem de tuin gedecimeerd is, wint de idee om met een bloemenmuur te werken en een bijenkast te plaatsen. Bijen, planten en bloemen geven aan de groep geïnteresseerde wijkbewoners een zekere dynamiek en dat opent mogelijkheden om daadwerkelijk de buurt bij de interventie te betrekken door ook elders bloemen aan te planten, de onderhoud ervan te doen, het organiseren van een opleiding tot imker... Het sluit bovendien goed aan bij het bestaande wijkproject 'Netwerk Proper Kuregem', waarin bewoners en wijkorganisaties samen acties ondernemen om de wijk mooier en aangenamer te maken. Benieuwd naar wat het uiteindelijk wordt!

28

33

“Il cavallo della lizza” van beeldhouwer Sandro Chia op de middenberm van de Herzieningslaan.

34

Borstbeeld van Paul-Henri Spaak op het Hortaplein.

Beeldhouwkunst op pleinen en straten

In de tweede helft van de 19e eeuw zien we gedurende een korte periode in de beeldhouwkunst – en ook schilderkunst – het realisme als kunststroming. In het realisme worden vaak de miserabele arbeids- en levensomstandigheden weergegeven. Kunst kreeg een sociale dimensie. Er komen geëngageerde kunstenaars die meevoelen met het volk. Van tekenaar, etser, beeldhouwer en schilder Constantin Emile Meunier treffen we twee kalkafgietsels – de Zaaier en de Buildrager – aan in het Anderlechtse gemeentehuis.

Heel wat beeldhouwwerken op pleinen en straten kwamen reeds aan bod in de eerder verschenen delen 1 en 3. Voor de “Zaaier” en de “Buildrager” alsook de “Twee stieren” op de inkomvilljoenen van het slachthuis verwijs ik naar deel 1. In deel 3 leest u over de buste van koning Albert I (Albert I-square), het reclamebord Kuifje en Bobby (Baraplein), de “Pierrot” (Luchtvaartsquare) en de *Stolpersteine*. Hieronder leest u, tot slot, nog over het standbeeld op de Herzieningslaan en over de buste op het Hortaplein.

Het paard met veulen op de Herzieningslaan werd gemaakt uit fijn brons door de Italiaanse schilder en beeldhouwer Sandro Chia. Het Brussels Gewest schonk *Il cavallo della lizza* in 2004 aan de gemeente Anderlecht. Aanvankelijk was een andere locatie voorzien maar op vraag van het toenmalig bewonerscomité werd het op de Herzieningslaan geplaatst. Zo verwijst het paard met veulen naar de voormalige veeartsenijschool. Geometrische lijnen en spiralen sieren de paardenvachten en beklemtonen de levendigheid. De merrie kijkt met opgeheven kop om zich heen. Het veulen leunt tegen de flanken van zijn moeder aan. Het geheel straalt tederheid uit.

Sandro Chia is geboren in 1946 te Firenze, waar hij studeerde aan de Academie voor Schone Kunsten. Hij woont en werkt in Ronciglione – 50 kilometer ten noorden van Rome – en New York. Van minimalistisch evolueerde zijn kunststijl naar een meer figuratieve stijl. Sandro Chia behoort tot de generatie schilders die worden beschreven als de *transanguardia* – de Italiaanse transavantgarde of ook wel de ‘Jonge Italianen’ genoemd –, de Italiaanse versie van het neo-expressionisme. De kunstenaar stelt zijn werken tentoon tijdens de Biënnale van Venetië. Verschillende van zijn werken maken deel uit van permanente tentoonstellingen in internationale musea en openbare centra.

Op het Hortaplein staat het borstbeeld van Paul-Henri Spaak. Begin 2008 – naar aanleiding van vijftig jaar Verdrag van Rome – onthulde de toenmalige burgemeester van Sint-Gillis samen met Antoinette Spaak, de dochter van Paul-Henri, het borstbeeld. De buste is het werk van Oscar Nemon (Osijek, 1906 – Oxford, 1985). In 2012 werd het beeld door een onoplettende vrachtwagenchauffeur bij een achteruitrijmanoeuvre van zijn voetstuk gehaald en raakte licht beschadigd.

Oscar Neumann werd geboren in Kroatië. Hij was een zoon van de Joodse geneesmiddelenfabrikant Mavro Neumann en Eugenia Adler. Reeds in zijn jeugd toonde hij talent als beeldhouwer en werkte met klei in een lokale steenfabriek. Op zeventienjarige leeftijd startte hij met het exposeren van zijn werk, dat beïnvloed werd door de Joegoslavische artiest Ivan Mestrovic

In 1925 verhuisde Neumann naar Brussel en studeerde er aan de Koninklijke Academie van Schone Kunsten. In Brussel beeldhouwde hij bustes en portretten van de koninklijke familie en van Belgische politici. Hij veranderde zijn naam in Nemon. In 1938 dreef het opkomend fascisme hem naar Engeland. In 1948 verwierf hij de Britse nationaliteit. Nemon maakte dan beelden van leden van de Engelse koninklijke familie en van Amerikaanse en Britse politieke leiders. Vele beelden maakte Oscar Nemon van Winston Churchill, met wie hij bevriend raakte. Nemon, die de meeste van zijn familieleden verloor tijdens de holocaust, overleed in 1985.

Paul-Henri Spaak (1899 – 1972) was, in de periode van 1936 tot 1966, verscheidene keren minister van Buitenlandse Zaken en eerste minister. Internationaal werd Spaak bekend toen hij in 1946 voorzitter werd van de eerste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. In 1957 lag hij mee aan de basis van het Verdrag van Rome, dat voorzorg in de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap.

Verklaring van enkele begrippen

Allegorische figuren: figuren die niet letterlijk doch zinnebeeldig moeten opgevat worden; begrippen worden voorgesteld als personen, meestal met attributen.

Avant-gardekunst: verwijst in het algemeen naar een generatie jonge kunstenaars die met nieuwe vormen experimenteren.

Eclectisme: afgeleid van de oud-Griekse woorden *ek* en *legein*, wat betekent 'uitkiezen'. Elementen uit verschillende stijlen worden samengebracht tot een nieuw geheel.

Hiphop: is meestal bekend als muziekstroming maar hiphop is een subcultuur die de onderklasse een stem wil geven; graffiti en breakdance zijn twee ondersteunende kunstvormen uit de hiphopcultuur.

Maroufleren: het verlijmen van een schilderdoek op een houten paneel. Een doek gelijmd op een rigide ondergrond met behulp van een oude lijm genaamd "maroufle".

Popart: populaire massacultuur is een kunststroming – ontstaan midden de jaren '50 – die op een gewilde manier gebruikmaakt van alledaagse gebruiksvoorwerpen en daardoor de massa wil aanspreken.

Sjabloon: uitgesneden blad waarmee men bepaalde figuren gemakkelijk kan naschilderen volgens een vast patroon.

Stencilgraffiti: techniek waarbij men eerst de gewenste afbeelding uitsnijdt in papier, karton of een ander materiaal om vervolgens deze 'stencil' of sjabloon te gebruiken op de muur bij het schilderen.

Travee: een vlak van een gevel dat door de indeling daarvan als een eenheid beschouwd kan worden.

Bronvermelding en bibliografie

Boeken en Brochures

Als kunst de metro neemt... Een reis doorheen de grootste ondergrondse kunstgalerij van Brussel, 2009, MIVB

Art nouveau wandelingen in Brussel, Louis Meers, 2006, Lannoo en Stichting Monumenten- en Landschapszorg

De Viris Illustribus. Les Anderlechtois qui ont marqué le XXe siècle à travers leurs monuments, Frédéric Leroy, 2000, Centre Culturel d'Anderlecht "Escale du Nord"

Een trein van Troje. Verhalen over een snelle trein en een slome stad, 1996, Brukselbinnenstebuiten

Geef ons muren! Dubrunfaut en Collier in Anderlecht, 2012, Toerisme Anderlecht

Geschiedenis van de Brusselse scholen, Thierry Demey, 2005, Monumenten en Landschappen

Graffiti in Anderlecht en de Hall of Fame, 2012, Toerisme Anderlecht

In de voetsporen van Jean-Baptiste Dewin, 10 jaar architectuur in Anderlecht (1902 tot 1912), 2015, Toerisme Anderlecht

Paroles de citoyennes et de citoyens..., 13 november 1997, Les citoyennes responsables

Rapport d'activités, 2017, RezoLution

Sgraffitokunst in Anderlecht. Wandelgids, 2012, Toerisme Anderlecht

Ton droit à la fenêtre. Augmenter le bien-être dans un quartier social via de l'architecture participative, Joëlle Petit en Manu Aerden, dossier projectaanvraag

Uitzonderlijke beeldhouwkunst in Anderlecht, 2015, Toerisme Anderlecht

Wegwijzer bij de tekening van Sofie Van der Linden, 2017, Medikuregem

Tijdschriften en dagbladen

Brussel Deze Week / Bruzz

Brussels Studies, Kuregem: van afbraak naar herwaardering, Muriel Sacco, 25 oktober 2010

Rinck Rond

Websites

Académie d'été – www.academie-ete.be

Boul de Neige – www.bouldeneige.be

Costik – www.costik.be

Dear Pigs – www.dearpigs.be

Inventaris van het bouwkundig erfgoed Brussels Hoofdstedelijk Gewest – www.irismonument.be

Jeunes Actifs dans le Volontariat et les Voyages Alternatifs – javva.org

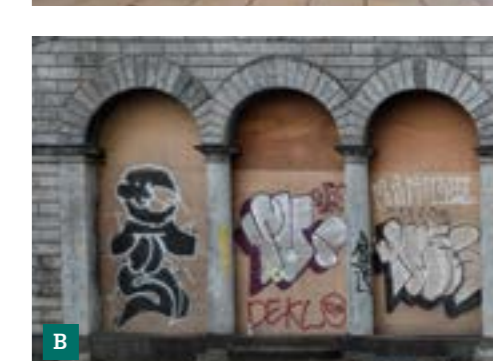
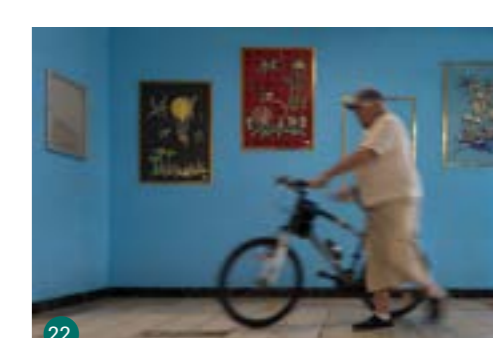
Kunst Haus Wien, museum gewijd aan het werk van Hundertwasser – www.kunsthawien.com

Moustapha Zoufri – www.facebook.com/Moustapha-Zoufri-1973150102964959

Solo Cink – www.solocink.blogspot.com

Urbana Project – www.urbana-project.com

www.anderlecht.be/index.php/fr/ecoles-communales

FRATERNITÉ

HARRY

ADFO

RESPECT

